

تحریم‌های هوشمند شورای امنیت در پرتو قطعنامه ۱۹۲۹: حفظ یا تهدید صلح؟

سیدقاسم زمانی*
جمشید مظاهری**

چکیده

فروکش کردن شعله‌های جنگ سرد در اوایل دهه ۱۹۹۰، شورای امنیت را در مسیری نسبتاً هموار برای وضع و اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه کشورهایی قرار داد که به زعم این شورا با اقدامات خویش، صلح و امنیت جهانی را تهدید یا نقض کرده بودند. شورای امنیت که طی حدود ۴۵ سال تحت تأثیر جنگ سرد و حق و تو، کم‌تر فرصت استفاده از تحریم‌های اقتصادی علیه دولت‌ها را پیدا کرده بود، در فضای نسبتاً مناسب جدید، بی‌محابا به استفاده از تحریم روی آورد. در این میان آنچه بیش‌تر جلب توجه می‌کرد نه کمیّت موارد استناد شورا به تحریم‌های اقتصادی، بلکه کیفیت وضع و اعمال تحریم‌ها بود که گاه کل مردم یک کشور یا اقلام متعدد کالاها و خدمات را در بر می‌گرفت. متعاقب انتقادات وارد بر تحریم‌های جامع شورای امنیت که صدمات جبران‌ناپذیری را به مردم کشورهای مورد تحریم وارد می‌آورد، ایده تحریم‌های هوشمند یا هدفمند مطرح شد. اگرچه این تحریم‌ها در مقایسه با تحریم‌های جامع، مزایای بسیاری دارند اما از نقص‌های آنها نیز نمی‌توان به راحتی اغماض کرد. در این نوشتار با تحلیل تحریم‌های هوشمند و مقایسه آن با تحریم‌های جامع، موفقیت و ناکامی این‌گونه تحریم‌ها در برقراری «صلح پایدار» بررسی می‌شود. در همین راستا، سعی شده با تحلیل قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت در مورد فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، چگونگی عملکرد شورا در رفع نقص‌های تحریم‌های هوشمند نیز بررسی شود.

واژگان کلیدی: تحریم، شورای امنیت، حقوق بشر، صلح پایدار، تحریم‌های هوشمند

* نویسنده مسئول، عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی
dr_gh_zamani@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی
Jamshidmazaheri@yahoo.com

مقدمه

وقوع انقلاب صنعتی در قرن هجدهم، نه تنها زمینه‌ساز پیشرفت‌های فنی بسیار شد، بلکه با پی‌ریزی اصل تقسیم بین‌المللی کار، وابستگی متقابل کشورها به یکدیگر را تشدید کرد. امروز هیچ کشوری را نمی‌توان یافت که بتواند خود را بی‌نیاز از سایر کشورها قلمداد کرده، برای زمانی طولانی انزوایی را پیشه کند. گرچه همه دولت‌ها از حاکمیت و استقلال برخوردار هستند، اما وابستگی اقتصادی آنها به یکدیگر باعث می‌شود که نتوانند برای مدت زمان طولانی مرزهای خویش را به روی یکدیگر ببندند.^۱

حقوق بین‌الملل به‌رغم پیشرفت قابل‌توجهی که در عصر سازمان ملل متحد از جهت هنجاری، به ویژه به یمن فعالیت نهادهای مسئول تدوین و توسعه داشته است، از سازوکارهای اجرایی پیشرفته‌ای برخوردار نیست. در واکنش نسبت به نقض حقوق بین‌الملل، اجرای این حقوق عموماً به دولت‌ها یا سازمان‌های بین‌المللی وانهاده شده است. «یکی از راه‌های اعمال فشار بر دولت‌های ناقض حقوق بین‌الملل، استفاده از ابزار تحریم‌های بین‌المللی است تا دولت مذکور، رفتار خود را تغییر دهد.»^۲ نتیجه منطقی این وابستگی متقابل، استفاده از تحریم‌های اقتصادی به‌عنوان یکی از ابزارهای مؤثر تضمین اجرای حقوق بین‌الملل است. این مهم، از نگاه تیزبین تنظیم‌کنندگان منشور سازمان ملل متحد دور نماند و تحریم بین‌المللی به عنوان یکی از ابزارهای حفظ یا اعاده صلح و امنیت بین‌المللی در قالب فصل هفتم منشور مورد توجه قرار گرفت.

در طول جنگ سرد شورای امنیت که عملاً کارایی خود را از دست داده بود تنها رودزای جنوبی (۱۹۶۶) و آفریقای جنوبی (۱۹۷۷) را مورد تحریم قرار داد. با پایان جنگ سرد در اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰، شورای امنیت که از آثار منفی حق وتوی اعضای دائمی تا حدی رها شده بود جان تازه‌ای گرفت و در نتیجه، موارد استفاده از ابزار تحریم توسط سازمان ملل متحد به صورت قابل ملاحظه‌ای افزایش یافت.^۳ در ابتدا به دلیل ماهیت غیرنظامی تحریم‌ها و همچنین خطرهای تبعات غیرقابل جبران اقدامات نظامی، تصور می‌شد که استفاده از ابزار تحریم می‌تواند جایگزین مناسبی برای اقدامات نظامی باشد. با وجود این با گذشت زمان، با افزایش موارد اعمال تحریم‌ها و به موازات آن گسترش تأثیرات مخرب که این تحریم‌ها بر مردم کشورهای هدف، نگرانی‌های قابل توجهی به وجود آمد. علت این نگرانی‌ها آن بود که تحریم‌های جامع

۱. زایدل هوهن‌فلدن، آیگناتس، *حقوق بین‌الملل اقتصادی*، ترجمه و تحقیق: سید قاسم زمانی، چاپ چهارم، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۵، ص ۴۹ - ۴۲.

۲. حدادی، مهدی، «تحریم‌های بین‌المللی: ابزار سیاست ملی یا ضمانت اجرایی بین‌المللی»، *مجله اندیشه‌های حقوقی*، سال اول، شماره سوم، بهار و تابستان ۸۲، ص ۱۰۹.

۳. تنها بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۴ شورای امنیت به اعمال تحریم علیه عراق (۱۹۹۰)، یوگسلاوی (۹۸ و ۹۲ و ۱۹۹۱)، لیبی (۱۹۹۲)، سومالی (۱۹۹۲)، لیبیا (۲۰۰۱ و ۱۹۹۲)، رواندا (۱۹۹۲)، هائیتی (۱۹۹۳) و قسمتی از آنگولا (۹۸ و ۹۷ و ۱۹۹۳) مبادرت ورزید:

O'Connell, Mary Ellen, "Debating the Law of Sanctions", *European Journal of International Law (EJIL)*, Vol. 13, No. 1, 2002, p. 63.

شورای امنیت در موارد متعددی منجر به نقض قواعد حقوق بشر و بشردوستانه شده بود. این قواعد، عموماً تحت عنوان قواعد برتر یا قواعد آمره حقوق بین‌الملل عام قلمداد می‌شوند. مثال بارز موارد نقض حقوق بشر را می‌توان در تحریم عراق در دهه ۱۹۹۰ مشاهده کرد. تحریم‌های اعمال‌شده علیه عراق، آسیب‌های جبران‌ناپذیری بر مردم این کشور وارد کرد «به‌طوریکه تشکلهای حقوق بشری، شورای امنیت را به ارتکاب نسل‌کشی علیه مردم مظلوم عراق متهم کرده، و مدعی شدند که شورای امنیت به عنوان رکن یک سازمان بین‌المللی، مرتکب فجیع‌ترین جنایات علیه بشریت شده است.»^۴ نکته قابل توجه این بود که اتهام نسل‌کشی ناشی از اعمال تحریم‌هایی که یکی از مهم‌ترین اهداف آنها، نابودسازی سلاح‌های کشتار جمعی بود (سلاح‌هایی که وجود آنها در عراق هیچ‌گاه اثبات نشد) آیا این امر چیزی جز نقض غرض توسط شورای امنیت است؟ نسل‌کشی برای از بین بردن سلاح‌هایی که منجر به نسل‌کشی می‌شوند! این رویدادهای ناگوار در حالی اتفاق افتاد که به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران، تحریم‌ها تأثیر و کارایی چندانی در مورد دولت عراق نداشت و «نتوانست حکومت عراق را وادار کند که خواسته‌های شورای امنیت را بپذیرد».^۵

از سوی دیگر فرایند توسعه حقوق بشر در جامعه بین‌المللی که از نیمه دوم قرن بیستم، سرعت چشم‌گیری پیدا کرده^۶ و نیز رابطه مستحکمی که میان صلح و امنیت بین‌المللی و رعایت حقوق بشر پدید آمده^۷ موجب شده است که مشروعیت و محدودیت‌های شورای امنیت در اعمال تحریم‌ها به بحثی جدی در میان صاحب‌نظران بین‌المللی و به تبع آن، سیاست‌گذاران ملل متحد تبدیل شود.

این مباحث، حول دو محور اصلی عنوان شده‌اند. اول، تأثیرات سوء تحریم‌های جامع بر مردم کشورهای هدف و همچنین شرکای تجاری و اقتصادی این کشورها و دوم، عدم کارایی و تأثیرگذاری مطلوب این نوع تحریم‌ها بر دولتمردان کشورهای مذکور. سرانجام، طرح مسائل و مشکلات فوق، باعث شد که محدودیت‌هایی بر شورای امنیت در اعمال تحریم‌های جامع پذیرفته شود. این محدودیت‌ها منبث از اصول حقوق بشردوستانه، حقوق بنیادین نوع بشر و همچنین دیگر قواعد آمره حقوق بین‌الملل عام هستند. پذیرش این محدودیت‌ها بر صلاحیت شورا در اعمال تحریم‌های جامع و کور، موجب طرح تحریم‌های

4. Ibid., p. 72.

5. W. Drezner, Daniel, "How Smart Are Smart Sanctions?", *International Studies Review*, March 2003, vol. 5, issue 1, p. 107.

۶. تا آنجا که رعایت حقوق اساسی بشر به موجب بند ۲ از مقدمه و بند ۳ از ماده یک منشور ملل متحد به صورت مرام اصلی سازمان ملل درآمد؛ فلسفی، هدایت‌ا...، «تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی»، *مجله تحقیقات حقوقی*، سال ۱۳۷۴-۱۳۷۵، شماره ۱۶ و ۱۷، ص ۹۷.

۷. تا جایی که «تحقق نخستین هدف ملل متحد که همانا حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است، منوط به رعایت آن شد و ماده ۵۵ همان منشور صراحتاً از ارتباط میان این دو مفهوم (صلح و امنیت جهان با حقوق بشر) سخن به میان آورد»؛ همان، ص ۹۷.

هوشمند شد. در ابتدا به نظر می‌رسید که شورای امنیت با اعمال تحریم‌های هوشمند که عمدتاً بر اساس تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان مبتنی بود بتواند از انتقادات وارد بر عملکرد خویش در اعمال تحریم‌های ضد بشری بکاهد ولی دیری نپایید که با اعمال تحریم‌های هوشمند، نقاط ضعف و نقصان این نسل از تحریم‌ها نیز نمایان شد و مجامع حقوق بشری بار دیگر با انتقاد از تحریم‌ها، توجه شورا را به آثار تحریم‌هایش جلب کردند. اگرچه تحریم‌های هوشمند توانسته به صورت قابل‌ملاحظه‌ای از تأثیرات ضد بشری تحریم‌های جامع بکاهد، این تغییر رویکرد از تحریم‌های جامع به سمت تحریم‌های هوشمند در طی دهه ۹۰ و به عبارت دیگر از تحریم کشورها به سمت تحریم افراد و مؤسسات خاص، مسائل و مشکلات جدیدی را به وجود آورد. این مسائل و مشکلات باعث شد تا در این مقاله، با تأمل بیش‌تر در آثار و نتایج تحریم‌های هوشمند به تحلیل کارایی و اثرگذاری این تحریم‌ها در برقراری صلح بین‌المللی پرداخته شود. همچنین از آن جا که قطعنامه اخیر شورا علیه فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران (قطعنامه ۱۹۲۹ مصوب ۹ ژوئن ۲۰۱۰) تحت رژیم تحریم‌های هوشمند به تصویب رسید، تحلیل آن به غنای بحث می‌افزاید.

به همین منظور، تحقیق حاضر از سه قسمت تشکیل شده است. قسمت اول به تأثیرات مخرب تحریم‌های جامع بر مردم بی‌گناه کشورهای هدف و لزوم تغییر رویکرد به سمت تحریم‌های هوشمند می‌پردازیم، در قسمت دوم از ناکارآمدی تحریم‌های هوشمند در واردکردن فشار بر مسئولین کشورهای هدف، جهت تن‌دادن به موازین بین‌المللی و همچنین آثار و عواقب ضدبشری این تحریم‌ها بر افراد و مؤسسات هدف سخن خواهد رفت. قسمت سوم، نیز به تحلیل قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت علیه جمهوری اسلامی ایران از این منظر می‌پردازد.

مبحث اول) صلح در قاموس سازمان ملل متحد

«از مقدمه منشور ملل متحد و ماده یک آن، چنین استنباط می‌شود که صلح، چیزی فراتر از نبود جنگ (صلح منفی) است. این عبارات، حاکی از پیشرفتی انقلابی در ماهیت روابط بین‌المللی است و همان‌گونه که از قطعنامه ۴۰/۳ مجمع عمومی، مورخ ۲۴ اکتبر ۱۹۸۵ تحت عنوان «اعلامیه سال بین‌المللی صلح» برمی‌آید، ترویج و توسعه صلح و امنیت بین‌المللی، نیازمند اقدامات اثباتی و ایجابی دولت‌ها و ملت‌هاست. این اقدامات، جهت حصول نتیجه مطلوب، نیازمند توجه و احترام به یک سری از امور از جمله احترام به توسعه اقتصادی ملت‌ها، تقویت و توسعه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، بالابردن سطح کیفی زندگی، برآوردن نیازهای بشر و حفظ محیط زیست و... است».^۸

8. Simma, Bruno, *The Charter of the United Nations, A Commentary*, Oxford University Press 1995, pp. 50- 51.

بنابراین، همان‌طور که ملاحظه می‌شود مقدمه و ماده ۱ منشور و نیز نهادهای ملل متحد، صلح را در معنایی موسع یعنی فراتر از فقدان جنگ (صلح منفی) مورد توجه قرار داده، در جهت تقویت مبانی صلح یا به عبارت دیگر، نیل به صلحی پایدار برای اهداف مذکور، ارزشی والا قائل شده‌اند.^۹

از سوی دیگر، «سازمان ملل متحد، سیستم یا دستگاهی است که با بهره‌گیری از نظام‌ها و آیین‌های معین، حول محور ارزش متعالی «مرتب‌بندی انسانی» که در صدر مقدمه منشور به آن اشاره شده و «بشریت» نماد آن است، به چرخش درآمده تا گردش حیات و اجرای مقررات بین‌المللی تابع نظم معین شوند».^{۱۰}

بنابراین چنانچه به مقدمه منشور بنگریم^{۱۱} به وضوح و بی‌هیچ ابهامی درخواست یافت که آرمان ملل متحد همانا محفوظ داشتن نسل‌های آینده از بلایای جنگ با اعلام ایمان به حقوق اساسی بشر و حیثیت و ارزش شخصیت انسانی است و راه رسیدن به این آرمان و هدف، برقراری صلح و امنیت بین‌المللی است.^{۱۲} با توجه به مقطع زمانی تصویب منشور، به نظر می‌رسد تأکید بر نفی جنگ بدین خاطر بود که «جنگ جهانی دوم خیانت گسترده دولت‌ها به جان و آزادی‌های انسان‌ها حتی شهروندان خودشان را به نمایش گذاشت و درک بهتری از ارتباط لاینفک بین حمایت بین‌المللی از حقوق بشر و حفاظت از صلح جهانی را پدید آورد».^{۱۳}

با توجه به مطالب فوق، این ادعا که هدف اصلی و اساسی ملل متحد (که در لوای حفظ صلح و امنیت بین‌الملل پنهان است) بر حفظ داشتن بشریت از آسیب‌های جامعه بین‌المللی استوار است، بی‌اساس نخواهد بود. بنابراین، مفهوم اصلی حفظ صلح، اعتلای حقوق بشر و حمایت از ارزش‌های انسانی است.

مبحث دوم) تحریم‌های هوشمند در چارچوب سازمان ملل متحد

ایده اتحاد و پیوستگی میان دولت و ملت در حقوق بین‌الملل سنتی، امری کاملاً پذیرفته به شمار می‌رفت. در آن دوران، جنگ تام‌نبرد میان ملت‌ها را به ذهن متبادر می‌ساخت و شهروندان دولت حتی در خارج از مرزهای کشور خویش نیز ناگزیر تبعات جنگی که کشورشان در آن درگیر شده، بود را می‌پذیرفتند. از نیمه دوم قرن نوزدهم، با رسوخ اندیشه‌های انسانی در معاهدات ناظر بر مخاصمات، این وضعیت به تدریج دچار

۹. برای مطالعه بیشتر تر. رک: فلسفی، هدایت‌ا...، *صلح جاویدان و حکومت قانون: دیالکتیک همانندی و تفاوت*، فرهنگ نشر نو با همکاری نشر آسیم، ۱۳۹۰.

۱۰. فلسفی، هدایت‌ا...، «ملل متحد و آرمان بشریت»، *مجله تحقیقات حقوقی*، ش ۳۶-۳۵، ص ۱۳.

۱۱. برخلاف این تصور که مقدمه منشور مبنای اخلاقی و سیاسی مقررات موجود در متن منشور است، این مقدمه و مواد ۱ و ۲ منشور دارای اعتباری یکسان بوده، هر سه با هم محورهای اساسی چرخش سیستم و اساس شخصیت حقوقی مستقل سازمان به شمار می‌آیند: پیشین، ص ۱۴.

۱۲. شایان ذکر است «عبارت حفظ نسل‌های آینده از بلایای جنگ که دو بار در مدت یک عمر انسانی، افراد بشری را دچار مصائب غیرقابل بیان کرده، از ابتدا از سوی تمامی نمایندگان دولت‌ها پذیرفته شد».

Simma, Bruno, *Ibid.*, p. 46.

۱۳. رستم‌زاده، حسینقلی، *جامعه بین‌المللی و تعهدات بین‌المللی*، مجله حقوقی بین‌المللی، سال ۲۲، ش ۳۳، ۱۳۸۴، ص ۱۱.

تحول شد. اصل تفکیک و ممنوعیت حمله به اهداف و افراد غیرنظامی، و نیز درپیش گرفتن رفتاری انسانی با زندانیان جنگی، پایه و اساس تحولی است که در کنفرانس‌های صلح لاهه (۱۸۹۹ و ۱۹۰۷) و اسناد تنظیم شده در آن کنفرانس‌ها به وجود آمد. این فرایند در کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو و پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ تکامل یافت و از اوایل دهه ۱۹۹۰ با ایجاد دادگاه‌های کیفری بین‌المللی جهت مجازات جنایتکاران جنگی به اوج خود رسید. این فرایند حکایت از آن دارد که حقوق بشردوستانه بین‌المللی ضمن محدود ساختن حق دولت‌های متخاصم در استفاده از شیوه‌ها و وسایل نبرد، صرفاً انهدام اهداف نظامی و کشتن نظامیان دشمن در زمان مخاصمات مسلحانه را - تا زمانی که به اسارت در نیامده‌اند - مشروع قلمداد کرده است. بدیهی است که اگر حقوق بین‌الملل در زمان درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی یا غیر بین‌المللی، نیروهای متخاصم را ملزم ساخته است که اقدامات خصمانه خویش را متوجه یکدیگر سازند و از تعمیم آن به دیگران بپرهیزند، به طریق اولی در زمان صلح نباید مجوز اتخاذ اقداماتی را صادر کند که برای تحت فشار قرار دادن تعدادی قلیل، جمعی کثیر را قربانی می‌کند.

تحریم‌های بین‌المللی که در قالب سازمانی آن، از جمله در چارچوب فصل هفتم منشور مورد توجه قرار گرفته‌اند از این ظرفیت برخوردارند که با تحت فشار قرار دادن دولتی خاص، آن را به تمکین در مقابل اراده شورای امنیت به عنوان نماینده جامعه بین‌المللی، وادار سازند. بر اساس ماده ۴۱ منشور، «شورای امنیت می‌تواند تصمیم بگیرد که برای اجرای تصمیمات خویش، لازم است به چه اقداماتی که متضمن استفاده از نیروی مسلح نباشد مبادرت ورزد، همچنان که می‌تواند از اعضای ملل متحد بخواهد که به این اقدامات مبادرت ورزند. این اقدامات ممکن است متضمن توقف تمام یا قسمتی از روابط اقتصادی، ارتباطات ریلی، دریایی، هوایی، پستی، تلگرافی، رادیویی و سایر وسایل ارتباطی و قطع روابط سیاسی باشد». ناگفته پیداست که تحریم کشور، طبعاً آثار سوئی برای مردم آن دارد. چنین امری لزوماً به معنای اعمال فشار مؤثر بر دولت ذی‌ربط نیست. هدفمند و هوشمند شدن تحریم‌ها می‌تواند تا حد زیادی، مانع بروز چنین تبعاتی شود.

تحریم‌های هوشمند، تحریم‌هایی هستند که علیه آن دسته از افراد، گروه‌ها یا مقامات عالی‌رتبه اعمال می‌شوند که مسئول تخلف از قواعد بین‌المللی هستند.^{۱۴} این تحریم‌ها به گونه‌ای طراحی می‌شوند که هزینه و بهای عدم تمکین از مقررات بین‌المللی را برای دولت هدف، افزایش داده و در عین حال از فشار و رنجی که اغلب از اعمال تحریم‌های جامع بر اقشار آسیب‌پذیر تحمیل می‌شود، حذر می‌کنند.^{۱۵} تحریم‌های هوشمند برای جلوگیری از بروز معضلات حقوق بشری و آثار جانبی ناخواسته ناشی از اعمال تحریم‌های

۱۴. فرخی، منصور، مناسبات متقابل میان تحریم‌های اقتصادی و حقوق بین‌الملل بشر، رساله دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۷، ص. ۱۸.

15. W.Drezner, Daniel, *Ibid.*, p. 107.

جامع، مطمئن نظر قرار گرفتند. در اعمال این نوع تحریم‌ها تلاش بر این است که اصول حقوق بشردوستانه و حقوق اساسی نوع بشر تا حد ممکن رعایت و از فشار بی‌رحمانه‌ای که تحریم‌های جامع بر مردم بی‌گناه کشورهای هدف تحمیل می‌کردند، کاسته شود. «تحریم‌های مالی محور اصلی تحریم‌های هوشمند را تشکیل می‌دهند و اقداماتی از چون مسدود کردن دارایی‌ها در خارج از کشور، لغو استمهال بدهی‌های خارجی و خودداری از اعطای اعتبارات، وام‌ها و کمک‌های دولتی را شامل می‌شوند. اقداماتی نظیر محدودیت‌های مسافرت‌های هوایی، محدودیت مسافرت و فعالیت دیپلمات‌ها و تحریم‌های ورزشی (به عنوان تدابیر غیرمالی) نیز در شمار تحریم‌های هدفمند قرار می‌گیرند».^{۱۶} این گونه تحریم‌ها محدودیت‌های تسلیحاتی و کالاهای تجاری را نیز دربرمی‌گیرند. بنابراین وجوه بارز تحریم‌های هدفمند به نوع تحریم‌ها و اشخاص مورد تحریم باز می‌گردد. این تحریم‌ها واجد آثار مثبت مضاعفی خواهند بود. از یک سو با توجه به معین شدن اشخاص حقیقی یا حقوقی مورد تحریم، کارایی آنها تا حد زیادی افزایش خواهد یافت و از سوی دیگر این ویژگی مانع از آن خواهد شد که اشخاص ثالث مستقیماً تحت تأثیر تحریم‌ها قرار گیرند.

مبحث سوم) تحریم‌های هوشمند، گامی به سوی حفظ صلح؟

همان‌گونه که پیش از این ذکر شد، میان حقوق بشر و صلح و امنیت بین‌المللی، رابطه تنگاتنگی وجود دارد و صلحی را که به قیمت قربانی کردن حقوق بشر به دست آمده باشد نمی‌توان صلح نامید، بلکه بیش‌تر شبیه به آرامشی است که به زور سرنیزه و حکومت نظامی در شهری پرآشوب برقرار شده و تنها منتظر جرقه‌ای است تا از هم بپاشد و این بار، آشوبی برپا کند که دیگر نتوان مهارش کرد. این دقیقاً مصداق صلحی است که با نقض قواعد آمره، حقوق بشر و بشردوستانه^{۱۷} برقرار شود. این صلح، صلحی شکننده یا در مفهومی موسع جز تهدیدی علیه صلح نیست.^{۱۸} بنابراین با توجه به ضربات مهلکی که تحریم‌های جامع شورای امنیت بر افراد بی‌گناه وارد آوردند و با در نظر گرفتن هدف شورا از اعمال این‌گونه تحریم‌ها که همانا برقراری صلح و امنیت جهانی است، می‌توان چنین ادعان داشت که این‌گونه تحریم‌ها با نقض حقوق بشر، در بلند مدت، خود از موجبات تهدید صلح خواهند بود و شورا با اعمال چنین

۱۶. فرخی، منصور، پیشین، ص ۲۰.

۱۷. شایان ذکر است میانی ماهوی و منطق شکلی حقوق بشر دوستانه، حقوق بشر، و نهایتاً حقوق بشریت، از لحاظ فلسفی و حقوقی

مقوله‌هایی به هم پیوسته هستند ...: فلسفی، هدایت ا...، ملل متحد و آرمان بشریت، پیشین، ص ۱۳.

۱۸. به همین ترتیب، «کنترل مداخلات از طریق حفظ صلح، بدون برخورد با عوامل ریشه‌ای تهدیدکننده صلح، همچون مسکنی است برای یک بیماری مزمن که در شرایط مساعد، مجدداً بیمار را از پای می‌اندازد. نظام ملل متحد در بسیاری از حوزه‌ها از جمله حیطه حفظ صلح، واکنشی عمل کرده است و زمان زیادی نیست که به اهمیت و ارزش پیشگیری پی برده است»: ابراهیم‌گل، علیرضا، «تحولات حفظ صلح در سازمان ملل متحد: حفظ صلح، ایجاد صلح، تحکیم صلح»، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۴۷، ص ۲۴۷.

تحریم‌هایی نقض غرض کرده است. شورای امنیت در رویه خود بر این حقیقت صحه گذاشته است.^{۱۹} این امر می‌تواند از اعتبار تصمیمات شورا در سطح جامعه بین‌المللی بکاهد. با توجه به این مطالب به نظر می‌رسد تحریم‌های هوشمند که سعی در الزام به رعایت حقوق بشر دارند و تا حد ممکن به دنبال کاهش آثار زیان‌بار تحریم‌های جامع بر مردم عادی کشورهای هدف هستند، بتوانند شورای امنیت را به سوی برقراری صلحی پایدار هدایت کنند.

گفتار اول) تحریم‌های جامع و نقض حقوق بنیادین بشر

مقدمه منشور ملل متحد، اعتلای حقوق بشر و حیثیت و ارزش شخصیت انسانی و ایجاد شرایط زندگی بهتر را در زمره اهداف اساسی سازمان قرار داده است. همچنین یکی از اهداف ملل متحد در بند (۳) ماده ۱، حصول همکاری بین‌المللی در پیش‌برد احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان بدون تمایز از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب عنوان شده است. مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر^{۲۰} نیز اساس صلح را بر شناسایی حیثیت ذاتی کلیه اعضای خانواده بشری دانسته و «تأمل در نتایج مصیبت بار خوار شمردن و زیر پا گذاشتن حقوق بشر، توجه به رابطه منطقی رعایت این حقوق با برپایی صلح میان ملت‌ها، زمینه‌های فکری پدیدآورندگان این اعلامیه بوده است».^{۲۱}

علاوه بر این «در مقدمه هر یک از این دو میثاق که به یک صورت به عبارت درآمده است، نه تنها به اصول مندرج در منشور ملل متحد، که به اعلامیه جهانی حقوق بشر اشاره شده و همچنین بر این واقعیت تأکید گردیده است که شناسایی حیثیت ذاتی کلیه اعضای خانواده بشری و حقوق برابر و غیرقابل انتقال آنها، اساس آزادی، عدالت و صلح در جهان است».^{۲۲}

بنابراین، میان صلح و حقوق بشر، پیوندی ناگسستنی وجود دارد و «صلح دائمی و پایدار، مستلزم توسعه

۱۹. پس از جنگ سرد، شورا با ارائه تفسیر موسع از مفهوم صلح، نسبت به موضوعات متنوعی واکنش نشان داده است که موارد نقض حقوق بشر و بشردوستانه از عمده این موضوعات هستند. برای مثال «در قضیه سومالی، شورای امنیت نهایتاً و به صورتی آشکار، موارد نقض حقوق بشر و بشردوستانه را، صرف‌نظر از آثاری که بر جای می‌گذارند، از مصادیق تهدید بر صلح به شمار آورده است: قطعنامه ۷۹۴ (۱۹۹۲) شورای امنیت؛ فلسفی، هدایت ا...، «توالی معاهدات بین‌المللی مربوط به حقوق بشر، همبودی و تعارض تعهدات دولت‌ها»، *سالنامه ایرانی حقوق بین‌الملل و تطبیقی*، ش اول، ۱۳۸۴، ص ۳۷.

۲۰. لازم به توضیح است که «اعلامیه جهانی به دلیل مبنا و اهدافی که دارد، برتر از منشور ملل متحد است زیرا چنانچه منشور به علی اعتبار خود را از دست بدهد و یا سرنوشتی مشابه با میثاق جامعه ملل سابق پیدا کند، اعلامیه جهانی حقوق بشر، چون اعتبار بالفعل دارد و تا حدود زیادی بر نظام‌های سیاسی و قوانین اساسی کشورهای جهان تأثیر گذاشته است، همچنان پایدار می‌ماند»؛ فلسفی، هدایت ا...، «تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی»، پیشین، ص ۱۱۰.

۲۱. پیشین، ص ۱۰۴.

۲۲. پیشین، ص ۱۱۵.

اقتصادی، عدالت اجتماعی، ایجاد و توسعه دموکراسی، خلع سلاح و احترام به حقوق بشر است.^{۲۳} شورای امنیت به عنوان رکنی که مسئولیت اولیه حفظ صلح و امنیت را بر عهده دارد، خود به وجود این رابطه کاملاً آگاه است و «در مواردی که این حقوق آشکارا نقض شده، اعمال ناقض حقوق بشر را تهدیدی علیه صلح به شمار آورده و در نتیجه دست به اقداماتی زده است. در قطعنامه ۹۲۹ (۱۹۹۴)، در رابطه با جنگ داخلی رواندا، شورای امنیت، کشتار منظم و گسترده غیرنظامیان را تهدیدی علیه صلح و امنیت منطقه قلمداد کرده است. با تصویب قطعنامه ۸۲۷ (۱۹۹۳)، شورای امنیت، موارد نقض فاحش و بسیار گسترده حقوق بشردوستانه بین‌المللی، کشتار وسیع مردم، تجاوز سازمان‌یافته به زنان و پاک‌سازی مداوم و مستمر نژادی در یوگسلاوی را تصدیق و دادگاه بین‌المللی یوگسلاوی سابق را برای رسیدگی به این جنایات تأسیس کرد. شورای امنیت همچنین قطعنامه ۶۸۸ (۱۹۹۱) را دربارهٔ وضعیت کردهای عراق، و قطعنامه ۱۲۶۴ (۱۹۹۹) و ۱۲۷۲ (۱۹۹۹) را در خصوص اقدامات خشونت‌بار علیه مردم تیمور شرقی، و قطعنامه‌های... تصویب کرد».^{۲۴} اینها همه حاکی از آگاهی کامل شورا به اهمیت بالای احترام به حقوق بشر است؛ اما شورا با اعمال تحریم‌هایی بس خشن و ناعادلانه، به صورت وسیع و گسترده، موجب نقض حقوق بنیادین مردم آسیب‌پذیر کشورهای هدف شده است. برخلاف تصور کسانی که معتقدند اعمال تحریم، ابزاری مؤثر و بی‌ضرر برای تغییر و تعدیل رفتار دولتی است که صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر انداخته، تجربهٔ سال‌های اخیر، خلاف این ادعا را به اثبات رسانده و این حقیقت را روشن ساخته که تحریم‌ها همیشه با آثار ناخواسته‌ای همراه بوده و به شدیدترین وجه بر سلامت ساکنان کشور هدف تأثیر گذاشته، موجب نقض حقوق اساسی ساکنان آن کشورها شده است. این آثار، بدون هرگونه تفکیک و تمایز بر ساکنان غیرنظامی و به خصوص گروه‌های آسیب‌پذیر از جمله زنان و کودکان تحمیل می‌شوند. تجربه تحریم‌های اعمال‌شده علیه عراق، این ادعا را ثابت می‌کند. این تحریم‌ها آثار سوء زیادی بر مردم عراق داشت و منجر به کاهش شدید رفاه اقتصادی - اجتماعی آنها شد. کاهش چشمگیر محصولات غذایی و کیفیت آب آشامیدنی که خود از آثار تحریم‌ها بود موجب اشاعه بیماری‌هایی از قبیل مالاریا، حصبه و سل شد. سوء تغذیه و مرگ و میر نوزادان، جامعه جهانی را تحت تأثیر قرار داد.

موارد فوق‌الذکر توجه نهادهای حقوق بشری و نهادهای ذی‌ربط ملل متحد را به خود جلب کرد. به عنوان نمونه «کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ملل متحد در دسامبر ۱۹۹۷ بر این نکته تأکید کرد که توجه بیش‌تری جهت حمایت از حقوق اقشار آسیب‌پذیر کشورهای هدف، نیاز است و تحریم‌ها این

۲۳. ابراهیم گل، علیرضا، پیشین، ص ۲۵۶.

۲۴. فلسفی، هدایت ا...، *توالی معاهدات بین‌المللی ... پیشین*، ص ۳۷.

قابلیت را دارند که حقوق بنیادین اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^{۲۵} را نقض کنند^{۲۶}. این گونه تحریم‌ها همچنین با زیر پا گذاشتن حقوق ابتدایی مردم کشورهای هدف و قراردادن آنها در شرایط بسیار سخت جسمی و روانی در تضاد آشکار با اصول و اهداف منشور ملل متحد هستند.^{۲۷} این در حالی است که طبق بند (۲) ماده ۲۴ منشور، شورا در انجام وظایف خود در برقراری صلح و امنیت بین‌المللی باید بر طبق مقاصد و اصول ملل متحد عمل کند.

بنابراین، همان‌طور که توضیح داده شد، تحریم‌های جامع نه تنها نمی‌توانند به عنوان ابزاری برای برقراری صلح تلقی شوند، بلکه با نقض حقوق بنیادین بشر از موجبات تهدید صلح نیز هستند. در طرف مقابل به نظر می‌رسد تحریم‌های هوشمند با کاهش آثار سوء حقوق بشری تحریم‌های جامع به مفهوم صلح پایدار و حفظ آن بسیار نزدیک‌ترند. با در نظر گرفتن این مطالب، تأثیرات تحریم‌های جامع بر حقوق بنیادین بشر در زیر بررسی می‌شود.^{۲۸}

بند اول) تحریم‌های جامع و نقض حق بر غذا

حق بر غذا به عنوان یکی از بنیادی‌ترین حقوق بشری، علاوه بر این که با کرامت انسانی رابطه‌ای تنگاتنگ دارد، پیش‌زمینه تحقق سایر حقوق بشری نیز محسوب می‌شود.^{۲۹} «در اهمیت این حق، همین بس که نقض

۲۵. در مورد آثار سوء فرهنگی تحریم‌ها می‌توان به صدماتی که تحریم‌های جامع به فرهنگ اسلامی مردم عراق وارد آورد اشاره کرد. «این تحریم‌ها آثار عمیقی بر ارزش‌های اسلامی خانواده‌های مسلمان بر جای گذاشتند. برای مثال طبق گفته‌های دنیس جی هالیدی، تکدی‌گری کودکان به امری عادی تبدیل شد»:

Kondoch, Boris, *The Limits of Economic Sanctions under International Law: The Case of Iraq*, p. 280, at www.casi.Org.uk/info/kondoch01.pdf

نکته جالب توجه این که شورای امنیت، خود به اهمیت فرهنگ و رابطه آن با صلح پایدار، اشراف کامل دارد و در قطعنامه‌های خود، آسیب‌رسانی به فرهنگ را تهدید علیه صلح قلمداد کرده و خواهان رسیدگی به آن از سوی دولت‌ها شده است. به عنوان مثال، شورا در قطعنامه ۱۴۸۳ مصوب ۲۲ می ۲۰۰۳ از همه دولت‌ها خواست تا تدابیر لازم را برای بازگرداندن اشیای تاریخی ربوده شده از یک موزه ملی اتخاذ کنند. این امر بیانگر توسعه مفهوم صلح در جامعه بین‌المللی کنونی و وقوف شورا به این موضوع است.

26. Ibid., p. 271.

۲۷. دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه کارکنان دیپلماتیک و کنسولی ایالات متحده در تهران، (رای مورخ ۲۴ می ۱۹۸۰) چنین بیان داشت: محروم کردن ناروای موجودات انسانی از آزادی و تحت فشار جسمانی قرار دادن آنها در شرایط سخت، آشکارا با اصول منشور ملل متحد و حقوق اساسی مندرج در اعلامیه جهانی حقوق بشر مغایرت دارد:

ICJ, Rec, 1980, p. 42

۲۸. لازم به ذکر است تحریم‌های جامع به غیر از حق‌های ذکر شده در این مقاله، بر سایر حقوق بشر از جمله حق حیات، حق بر سلامت، حق بر بهداشت نیز تأثیرات نامطلوب دارند.

۲۹. تحقق این حق با برآوردن نیازهای اولیه و اساسی انسان، زمینه تحقق سایر حقوق بشری شخص را فراهم می‌کند و از این جهت با کرامت انسانی مرتبط است: ابراهیم گل، علیرضا، «حق بر غذا: پیش شرط تحقق سایر حقوق»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، ش. ۳۹، ۱۳۸۷، صفحه ۲۲۱.

آن، تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی توصیف شده»^{۳۰} و شورای امنیت، خود بر ارتباط میان این حق و برقراری صلح و امنیت بین‌المللی، صحنه گذاشته است.^{۳۱} حق بر غذا نخستین بار در ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر این چنین مورد تأکید قرار گرفت:

«هر کس حق دارد که سطح زندگانی، سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش را از حیث خوراک، مسکن و مراقبت‌های طبی و خدمات لازم اجتماعی تأمین کند». همچنین بند (۱) ماده ۱۱ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با این مضمون به این حق بنیادی اشاره کرده است:

«کشورهای طرف این میثاق، حق هر کس را به داشتن سطح زندگی کافی برای خود و خانواده‌اش شامل خوراک، پوشاک و مسکن کافی و همچنین بهبود مداوم شرایط زندگی به رسمیت می‌شناسند». همچنین همانطور که گفته شد تحقق این حق، لازمه تحقق سایر حقوق بشری و نقض آن، موجب نقض سایر حقوق است.^{۳۲} به عنوان نمونه، حق بر غذا با حق بر عدم تبعیض، حق بر سلامت، حق بر آموزش، حق بر کار، حق بر آزادی عقیده، بیان و اطلاعات و حق بر تشکیل اجتماعات و انجمن‌ها رابطه‌ای تنگاتنگ دارد. تحریم‌های جامع شورای امنیت به دفعات موجب نقض این حق بنیادین و به تبع آن، نقض سایر حقوق بشری شده‌اند. به عنوان مثال به دنبال اعمال تحریم‌های جامع شورای امنیت علیه عراق «در نوامبر ۱۹۹۳ کارشناسان غذایی فائو اعلام کردند که قیمت بسیار بالای محصولات غذایی و عدم توانایی مردم در خرید این محصولات، زمینه‌های ایجاد قحطی را فراهم آورده‌اند. همچنین تحریم‌ها موجب شده که در اکتبر ۱۹۹۴ دولت سهمیه غذای مردم را که پیش از این، عمده کالری مردم عراق را تأمین می‌کرد، به نصف کاهش دهد».^{۳۳} البته این موارد تنها دامنگیر عراق نبود، «بلکه مجازات‌های اعمال شده علیه جمهوری فدرال یوگسلاوی نیز باری سنگین بر مردم غیرنظامی تحمیل کرد»^{۳۴} و «هنگامی که کشاورزان یوگسلاوی به دلیل کاهش ارزش دینار این کشور، حاضر به فروش خرمن‌های خود به دولت نشدند، خودکفایی در تولید غذا به شدت به مخاطره افتاد».^{۳۵} تحریم‌های شورای امنیت علیه هائیتی نیز با دشوار ساختن دسترسی مردم به غذا، مرگ و میر کودکان را افزایش داد.

۳۰. پیشین، ص ۲۲۲.

۳۱. قطعنامه ۷۹۴ شورای امنیت مورخ ۳ دسامبر ۱۹۹۲.

۳۲. کمیته اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در بند ۴ تفسیر کلی شماره ۱۲ خویش این حق را به گونه‌ای جدایی ناپذیر با کرامت انسانی مرتبط می‌داند که برای استیفای سایر حقوق مندرج در منشور بین‌المللی حقوق بشر ضروری است: پیشین، ص ۲۲۵.

33. Reisman, W. Michael and L. Sterick, Douglas, "The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programmes", *European Journal of International Law (EJIL)*, vol. 9, 1998, p. 104.

۳۴. ارکلش ویلی، الکساندر، «تأثیر قواعد آمره حقوق بین‌الملل بر تفسیر و اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت»، ترجمه و تحقیق سید قاسم زمانی، *مجله پژوهش‌های حقوقی*، سال چهارم، ش ۷، بهار تابستان ۱۳۸۴، ص ۸۲.

35. Reisman, *Ibid.*, p. 114.

بند دوم) تحریم‌های جامع و نقض حق دسترسی به آب

علی‌رغم عدم شناسایی حق دسترسی به آب^{۳۶} به صورت صریح در اسناد حقوق بشری.^{۳۷} این حق که دربردارنده مهم‌ترین عامل برای تداوم حیات بشری است، در زمره حقوق بنیادین بشر به شمار می‌آید. «فقدان حق دسترسی به آب در بین فهرست حقوق بشر، در اسناد جهانی و منطقه‌ای، امری غیرمعمول است زیرا دسترسی به آب مورد نیاز، حق بنیادین بشر است و بدون شک، این حق، اساسی‌تر و حیاتی‌تر از برخی از حقوق بشر است که با وضوح بیش‌تری قبلاً توسط جامعه بین‌المللی و در اسناد حقوق بشری به رسمیت شناخته شده‌اند. از سوی دیگر، شناسایی و تضمین حق دسترسی به آب برای اجرای دیگر حقوق بشر لازم است. به این دلیل که این حق با حقوق متعددی همچون حق حیات، حق تغذیه، حق آموزش،^{۳۸} حق بهداشت، حق بر محیط زیست سالم یا حق بر توسعه، در ارتباط است. به عبارت دیگر، تضمین حقوق مذکور بدون شناسایی اولیه حق دسترسی به آب و اتخاذ اقدامات اجرایی لازم در ارتباط با این حق امکان‌پذیر نیست».^{۳۹} تحریم‌های جامع شورای امنیت، ناقض این حق بنیادین نیز هستند. برای مثال «دولت میلوسویچ طی گزارشی اعلام کرد به دلیل ممنوعیت واردات مواد شیمیایی که در تصفیه آب کاربرد دارند، میزان بیماری‌های واگیر دار قابل پیشگیری به طور قابل‌ملاحظه‌ای افزایش یافته است و در ۶ ماه نخست سال ۱۹۹۳، ۱۰۸ نفر به دلیل ابتلا به این گونه بیماری‌ها جان باختند. این میزان مرگ و میر ۵/۴ برابر بیش‌تر از همان دوره در سال ۱۹۹۲ بوده است».^{۴۰} همچنین در مورد عراق نیز «سازمان بهداشت جهانی اعلام کرد که تحریم‌ها منجر به کاهش تصفیه آب شده‌اند».^{۴۱}

بنابراین با توجه به مطالب فوق و همچنین در نظر گرفتن این موضوع مهم که «کاهش منابع و دسترسی نابرابر به آب منشأ اختلافات زیادی در سطوح مختلف جوامع بشری است و در حال حاضر، علائم ظهور

36. the right to water

۳۷. متأسفانه حق دسترسی بر آب یا حق بر آب به نقل از مخبر ویژه سازمان ملل متحد، به صورت صریح، مجزا و مستقیم به عنوان یکی از مهم‌ترین حقوق بشر در اسناد جهانی مطرح و یا به رسمیت شناخته نشده است. به بیان دیگر، در این اسناد، حق دسترسی به آب به صورت ضمنی و غیرمطلق مطرح شده است. به طور مثال در بند اول ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ ذکر شده است که «هرکس حق دارد که سطح زندگی، سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش را از حیث خوراک و مسکن و مراقبت‌های پزشکی و خدمات لازم اجتماعی تأمین کند»، بدون آن که هیچ اشاره‌ای به آب و یا دسترسی به این مایع حیاتی شود؛ داشاب، مهریار، «حق دسترسی بر آب از منظر حقوق بین‌الملل بشر»، مجموعه مقالات هفته پژوهش در دانشکده حقوق و علوم سیاسی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول، ۱۳۸۸، ص ۶۶ - ۶۶.

۳۸. بر اساس گزارش‌های متعدد برنامه عمران سازمان ملل متحد، عدم دسترسی بر آب در خیلی از شهرها و روستاهای کشورهای جهان سوم به حق آموزش کودکان، به ویژه کودکان دختر لطمه می‌زند. تعداد زیادی از کودکان برای تأمین آب مورد نیاز خانواده خود مجبورند مسافت‌های زیادی را حتی چند بار در روز طی کنند و به همین دلیل از کلاس‌ها و دروس خود عقب می‌مانند؛ پیشین، ص ۶۹.

۳۹. داشاب، مهریار، پیشین، ص ۷۰-۶۹.

40. Reisman, W. Michael and L. Sterick, Douglas, *op.cit.*, p. 116.

41. *Ibid.*, p. 104.

اختلاف در بعضی مناطق جهان مشاهده می‌شود»^{۴۲} و با توجه به این که شورای امنیت، مسئولیت اولیه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را بر عهده دارد، چنین به نظر می‌رسد که تحریم‌های جامع شورا با نقض حق دسترسی به آب با وظیفه اولیه و اصلی این شورا در تعارض هستند.

بند سوم) تحریم‌های جامع و نقض حقوق کودک

یکی از آسیب‌پذیرترین گروه‌هایی که در معرض فشارهای ناشی از تحریم‌ها قرار می‌گیرند کودکانند. کودکان از جمله افرادی هستند که هم به صورت عام، و هم به صورت خاص مورد حمایت قرار گرفته‌اند. معتبرترین و همچنین فراگیرترین سندی که به طور خاص از حقوق کودکان حمایت می‌کند کنوانسیون حقوق کودک ملل متحد مصوب ۱۹۸۹ است که کشورهای بسیاری آن را تصویب کرده‌اند. همچنین «پروتکل دوم الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ که توسعه و تکمیل ماده ۳ مشترک این کنوانسیون‌ها است، مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی را تحت پوشش قرار داده است. مواد ۳ و ۶ این سند برخورد انسانی ویژه با کودکان و ضمانت اجرای کیفری آن را مورد توجه قرار داده است. علاوه بر آن شورای امنیت نیز با صدور قطعنامه‌های متعدد از جمله قطعنامه ۱۲۶۱ در ۱۹۹۵ در مورد حمله به مراکز مورد حمایت بین‌المللی، مانند مکان‌های تجمع کودکان، مدارس و بیمارستان‌ها، قطعنامه ۱۳۱۴ مورخ ۱۱ اوت ۲۰۰۰ و قطعنامه ۱۳۷۹ در ۲۰۰۱ بر حمایت از کودکان درگیر مخاصمات مسلحانه تأکید کرده است و نیز طی قطعنامه ۱۴۶۰ مورخ ۳۰ ژانویه ۲۰۰۳ با تأکید بر اسناد و منابع قبلی در مورد حمایت از کودکان، بر نظارت دبیرکل راجع به رعایت این اسناد و همچنین رعایت حقوق کودکان در عملیات حفظ صلح و تحکیم صلح سازمان ملل اشاره می‌کند و نیز با صدور قطعنامه ۱۵۳۹ در ۲۰۰۴ مسئله وضعیت کودکان در جنگ توجه ویژه کرده است»^{۴۳}.

همان گونه که ملاحظه می‌شود به حمایت از کودکان در طول مخاصمات به خصوص از سوی شورای امنیت مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفته است. پر واضح است منشأ این توجه، آسیب‌های شدید مخاصمات برای کودکان است. با در نظر گرفتن آسیب‌ها بر کودکان به جهت اعمال تحریم‌ها^{۴۴} و این که اعمال این گونه

۴۲. داشاب، مهریار، پیشین، ص ۶۳.

۴۳. مروت، مجتبی، «حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، ش ۱۸، ۱۳۸۵، ص ۱۴۹.

۴۴. در سال ۱۹۹۹ یک مطالعه دقیق و فراگیر از سوی دانشگاه کلمبیا (که نسبت به آمارهای دولت عراق بی‌اعتماد بود) نشان داد که حداقل ۱۰۰/۰۰۰ و به احتمال قوی‌تر ۲۰۰/۰۰۰ کودک زیر ۵ سال بین اوت ۱۹۹۱ و مارس ۱۹۹۸ در عراق جان خود را از دست داده‌اند. سه چهارم این آمار مرگ و میر به دلیل اعمال تحریم‌ها علیه عراق بوده است:

Mack, Andrew and Asif Khan, *UN Sanctions: A Glass Half Full?*, p. 160, at www.eyeontheun.org/assets/attachments/.../andrew_mack_statement.pdf

تحریم‌ها ناقض حقوق مندرج در کنوانسیون حقوق کودک ملل متحد هستند،^{۴۵} تغییر رویکرد در ساختار تحریم‌های جامع ضروری به نظر می‌رسد.

نکته دیگری که ذکر آن ضروری است، توجه به رابطه میان صلح و کودکان است. بر اساس گزارش دبیرکل ملل متحد و اشاره به مفهوم «کودکان هدف صلح»،^{۴۶} همان‌طور که خود عبارت گویا است یکی از اهداف صلح، تأمین آسایش و رفاه کودکان است. تحریم‌های جامع شورای امنیت که خود ابزاری برای برقراری صلح هستند، با آسیب‌هایی که بر پیکره بشریت وارد می‌آورند نه تنها در برقراری صلح پایدار ناتوانند، بلکه خود از موجبات تهدید آن در دراز مدت هستند. حال وقتی صلحی واقعی در کار نیست چگونه می‌توان اهداف آن، از جمله آسایش و رفاه کودکان را تأمین کرد؟ به‌علاوه چنانچه از اهداف صلح، برقراری آسایش و رفاه برای کودکان باشد، چنانچه این آسایش با اعمال تحریم‌های خشن که خود به‌عنوان یکی از ابزارهای برقراری صلح محسوب می‌شوند، از بین برود باز نقض غرض از سوی شورای امنیت پیش می‌آید. باتوجه به این‌که شورای امنیت، خود به اهمیت حمایت از کودکان واقف است و در اینباره نیز همان‌طور که گفته شد قطعنامه‌های متعددی تصویب کرده است، چنین به نظر می‌رسد که اعمال تحریم‌هایی که به‌شدت ناقض حقوق این قشر آسیب‌پذیر را هستند^{۴۷} به هیچ عنوان توجیه مناسبی برای حفظ صلح از سوی شورا نیست.

تحریم‌های هوشمند با کاهش آثار سوء تحریم‌های جامع بر مردم کشورهای هدف، از جمله کودکان، به اهداف اعمال این تحریم‌ها و به‌تبع آن، اهداف حفظ صلح، بسیار نزدیک‌تر به نظر می‌رسند.

۴۵. تحریم‌های جامع به ویژه با مواد ۶ و ۲۴ کنوانسیون حقوق کودک در تناقض هستند. طبق این مواد، هر کودک از حق ذاتی حیات و حق بهره‌مندی از بالاترین استاندارد زندگی قابل تأمین و حق دسترسی به خدمات بهداشتی برخوردار است.

۴۶. در گزارش دبیرکل بر اساس قطعنامه ۵۱/۷۷ مصوب ۱۲ دسامبر ۱۹۹۶ ضمن ارائه آمار و ارقام و بیان برخی واقعیت‌ها در مورد تأثیر مخاصمه بر کودک، در بخش چهارم به اقداماتی در جهت نگهداری و محافظت کودکان در برخورد با جنگ پرداخته شده و مسائلی از قبیل توسعه و تقویت سیستم‌های مفید منطقه‌ای، ایجاد راه‌کارهای واقعی از جمله مفهوم «کودکان هدف صلح»، ایجاد رفاه در زمان صلح برای کودکان و قراردادن آن در اولویت برنامه‌ریزی‌های پس از جنگ و گسترش راهکارهای هم‌جواری بیان شده است: مروت، مجتبی، پیشین، ص ۱۵۱.

۴۷. لازم به ذکر است تحریم‌های جامع شورای امنیت علاوه بر صدمات زیانبار مستقیمی که بر کودکان وارد می‌کند، آثار غیرمستقیم و خیمی نیز بر این قشر آسیب‌پذیر بر جای می‌گذارند. یکی از این آثار غیرمستقیم و ناخوشایند فراهم آوردن بستر قاچاق کودکان است. «اگرچه قاچاق کودکان مانند هر پدیده اجتماعی دیگر ناشی از یک یا چند علت ثابت و مشخص نیست و علل و عوامل گوناگونی با درجه تأثیر متفاوت در تحقق آن نقش دارند، اما شواهد موجود نشان می‌دهد که در عمل چند عامل بیش از سایر عوامل، زمینه‌ساز بروز این پدیده بوده‌اند. یکی از این عوامل، فقر اقتصادی قربانیان قاچاق بوده است که برای رهایی از مشکلات ناشی از آن و در آرزوی زندگی بهتر و آینده شغلی مناسب‌تر، به راحتی فریب قاچاقچیان را خورده و قربانی شده‌اند»: خالقی، علی، جستارهایی از حقوق جزای بین‌الملل، چاپ اول، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸، ص ۲۰۷.

بنابراین همان‌گونه که ملاحظه می‌شود تحریم‌های جامع با ایجاد شرایط بد اقتصادی و افزایش آمار فقر، با به وجود آوردن شرایط بد زندگی و رفاهی برای کودکان، منجر به افزایش میزان جرایم مربوط به این قشر آسیب‌پذیر از جمله قاچاق کودکان می‌شود.

بند چهارم) تحریم‌های جامع و نقض حق بر محیط زیست

حقوق بشر که با تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر در ۱۹۴۸ و میثاق‌های ۱۹۶۶، جایگاهی رفیع در نظام بین‌المللی به خود اختصاص داد، در سال ۱۹۷۲ در اعلامیه استکهلم با محیط زیست، رابطه و پیوندی اساسی برقرار کرد. در ماده ۱ این اعلامیه آمده است:

«انسان از حقوقی بنیادین برای داشتن آزادی، برابری و شرایط مناسب زندگی در محیطی که به او اجازه زندگی با حیثیت و سعادتمندانه را بدهد برخوردار است. او رسماً حفاظت و بهبود محیط زیست برای نسل‌های حاضر و آینده را بر عهده دارد. همچنین پیش‌طرح سومین میثاق بین‌المللی حقوق همبستگی سازمان ملل متحد (۱۹۸۲)، دارا بودن حق بر محیط زیست را یکی از اشکال حرمت حیثیت انسانی تلقی کرد که مکمل حقوق بشر برای نسل حاضر و شرط تحقق آن برای نسل‌های آینده است. بر اساس ماده ۱۵ این پیش‌طرح، دولت‌های عضو متعهد شوند که شرایط طبیعی حیات را دچار تغییرات نامساعدی نکنند که به سلامت انسان و بهزیستی جمعی صدمه وارد کند».^{۴۸}

«بدون شک، مسائل زیست‌محیطی و توسعه، در حقوق بین‌الملل معاصر نمونه‌هایی از حقوق بشر و جزو مقوله نسل سوم به شمار می‌آیند. نهایتاً زندگی بشر، ارتباط نزدیک و فراوانی با زندگی طبیعی یا محیط زیست او دارد و حقوق بشر در محیط زیست آلوده نمی‌تواند تأمین شود. حق اساسی و بنیادین حیات بشر، در محیط زیست آلوده از میان می‌رود...».^{۴۹}

بنابراین همان‌گونه که یکی از اهداف اعمال تحریم‌ها به‌جای اتخاذ اقدامات نظامی، حفاظت از محیط‌زیست بوده است، در اعمال تحریم‌ها نیز باید به حفاظت از محیط زیست بیش‌تر توجه شود. با توجه به اهمیت روزافزون محیط زیست برای بشریت، امروزه باید هرگونه بحث در مورد مشروعیت یا عدم مشروعیت تحریم‌ها با لحاظ کردن محیط زیست صورت پذیرد. تحریم‌های جامع و خشن حتی محیط زیست را هم از آسیب و گزند خود در امان نگذاشته‌اند. یکی از انواع این‌گونه تحریم‌ها که بیشترین آسیب را به محیط زیست طبیعی وارد می‌آورد، تحریم‌های سوختی است.

به عنوان نمونه، «تحریم‌های سوختی اعمال شده علیه هائیتی به‌شدت موجب افزایش چشمگیر قطع درختان در این کشور شد»^{۵۰} و مردم در اثر کمبود ذخایر سوختی برای تأمین سوخت مورد نیاز خود مجبور به قطع درختانی شدند که فواید زیست محیطی آنها بر کسی پوشیده نیست. تحریم‌های هوشمند با خارج کردن این کالاهای اساسی از فهرست تحریم در کمک به حفظ محیط زیست، نقش بسیار پررنگی ایفا می‌کنند.

۴۸. زمانی، سیدقاسم، «توسعه مسئولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست»، مجله پژوهش‌های حقوقی، ش ۱، ۱۳۸۱، ص ۵۴.

۴۹. داشاب، مهریار، پیشین ص ۶۵.

50. Reisman, W. Michael and L. Stevick, Douglass, *op.cit.*, p.120.

گفتار دوم) تحریم‌های جامع در پرتو ماده ۵۰ منشور ملل متحد

تمایل روزافزون شورای امنیت به اعمال تحریم‌های اقتصادی، بحث‌های مهمی را در ارتباط با هزینه‌های این تحریم‌ها برای دولت‌های اعمال‌کننده آنها مطرح کرده است. به عنوان مثال «در مورد تحریم‌های اعمال‌شده علیه عراق، ۲۱ کشور ادعا کردند که تحریم‌های شورای امنیت علیه عراق منجر به ایراد صدماتی به روابط اقتصادی آنها با این کشور شده و همین امر کاهش قابل ملاحظه‌ای در درآمد آنها را به دنبال داشته است».^{۵۱} این کشورها در دفاع از منافع خود به ماده ۵۰ منشور استناد کردند که مقرر می‌دارد: «هرگاه شورای امنیت، اقدامات احتیاطی یا قهری علیه کشوری معمول دارد هر کشور دیگر که خود را مواجه با مشکلات اقتصادی خاص ناشی از اجرای آن اقدامات بیابد، اعم از این‌که عضو ملل متحد باشد یا نه، حق خواهد داشت در مورد حل آن مشکلات با شورای امنیت مشورت کند».

خوشبختانه آثار نامطلوب جانبی تحریم‌ها بر دولت‌های اعمال‌کننده آنها از نگاه عمیق طراحان منشور پنهان نماند و در نتیجه ماده ۵۰ منشور در فصل هفتم جای گرفت. این ماده از منشور علی‌رغم اهمیتی که دارد کمتر مورد بحث قرار گرفته است. یکی از اهداف ماده ۵۰ کمک به دولت‌هایی است که به دلیل اتخاذ اقدامات اجرایی توسط شورای امنیت طبق فصل هفتم منشور با آسیب‌های اقتصادی مواجه شده‌اند. همچنین اهمیت ماده ۵۰ در افزایش قابلیت اعمال و به تبع آن، تأثیرگذاری تحریم‌ها نهفته است. در حالی که تعهدات حقوقی کشورها در اعمال تحریم‌ها بر اساس منشور ملل متحد واضح است، در عمل، شورای امنیت برای اعمال آنها به سازوکارهای اجرایی داخلی تکیه کرده است. این بدین معناست که انگیزه دولت‌ها برای اعمال تحریم‌ها در تأثیرگذاری آنها از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

«در صورتی‌که اعمال تحریم‌های شورای امنیت تهدیدی برای دولت‌های اعمال‌کننده نداشته باشد، ابزارهای اضافی برای تشویق اجرای داخلی تحریم‌ها مورد نیاز است. کمک به خلاصی دولت‌ها از مشقت‌های اعمال تحریم‌های اقتصادی می‌تواند انگیزه مؤثری برای اعمال هرچه بهتر تحریم‌ها باشد».^{۵۲}

با این حال، متن مذاکرات و سابقه تصویب ماده ۵۰ منشور بیانگر آن است که دولت‌های آسیب دیده از تحریم، حتی بیش‌تر از مشورت با شورای امنیت ندارند، بدون این‌که شورا یا هر دولت عضو ملل متحد، متعهد به ارائه راهکار خاصی در اینباره باشند. شورای امنیت برای تعیین میزان و چگونگی کمک به دولت‌های آسیب‌دیده از تحریم از صلاحیت کامل برخوردار است.

«امروزه علاوه بر ارائه کمک به دولت‌های آسیب‌دیده، یک اجماع روزافزون شکل گرفته است مبنی بر این‌که باید به نوع تحریم‌ها و روشی که براساس آن اعمال می‌شوند توجه ویژه‌ای بشود. از تحریم‌ها به

51. Kondocho, Boris, *op.cit.*, p. 273.

52. Carver, Jeremy and Hulsman, Jenine, "The Role of Article 50 of the UN Charter in the Search for International Peace and Security", *International and Comparative Law Quarterly* (ICLQ), Vol. 49, No. 3, July 2000, p. 535.

عنوان یکی از آخرین راهکارها برای حفظ صلح صحبت می‌شود و بنابراین استفاده از شکل‌های محدود شده تحریم‌ها رو به افزایش است. تجربه تحریم‌های اعمال‌شده علیه لیبی بیانگر این است که تحریم‌های مالی (که یکی از انواع تحریم‌های هوشمند است) می‌تواند مستقیماً بر کشور هدف، تأثیرگذار باشد و نتایج ناگوار کم‌تری برای دولت‌های غیرهدف در پی داشته باشند. همچنین اعمال این‌گونه تحریم‌ها بیش‌تر از طریق بازارهای مالی بین‌المللی صورت می‌پذیرد و نیاز کم‌تری به اتخاذ تدابیر داخلی توسط کشورها برای اعمال آنها احساس می‌شود»^{۵۳} و این خود نه تنها آثار منفی تحریم‌ها را بر کشورهای غیرهدف کاهش می‌دهد، بلکه موجب افزایش تأثیرگذاری آنها نیز می‌شود. «نکته قابل توجه که در موارد اعمال تحریم‌های محدودتر توسط ملل متحد اعمال شده است، هیچ‌گونه اقدامی طبق ماده ۵۰ منشور صورت نپذیرفته است».^{۵۴}

بنابراین با توجه به این که مقدمه و بند (۳) ماده ۱ منشور، همکاری بین‌المللی در حل مسائل اقتصادی را در زمره اهداف سازمان ملل قرار داده‌اند و با توجه به این که رابطه مستحکمی میان صلح، همکاری و مبادلات اقتصادی وجود دارد، به نظر می‌رسد تحریم‌های جامع با تأثیرات سوئی که بر همکاری و مبادلات اقتصادی میان کشور هدف و همسایگان تجاری این کشورها می‌گذارند، خود می‌توانند از موجبات تهدید صلح پایدار در دراز مدت به حساب آیند زیرا جایی که دولت‌ها روابط اقتصادی عمیقی با یکدیگر داشته باشند، تجاوز به حقوق و منافع یکدیگر را جایز نمی‌شمارند.^{۵۵} تحریم‌های هوشمند با هدف قرار دادن اشخاص و مؤسسات خاص و محدود، تأثیرات سوء تحریم‌های جامع بر روابط اقتصادی و تجاری دولت‌ها را تا حد زیادی کاهش می‌دهند.

مبحث چهارم) تحریم‌های هوشمند عامل تهدید صلح

پس از تجربه تلخ اعمال تحریم‌های جامع، شورای امنیت برای کاهش آثار ناگوار این‌گونه تحریم‌ها بر مردم بی‌گناه و همچنین افزایش تأثیرگذاری آنها، به سمت هدفمند کردن تحریم‌ها گام برداشت.

در حالی که تحریم‌های هدفمند یا هوشمند به طور قابل ملاحظه آثار ناگوار تحریم‌های جامع بر مردم بی‌گناه کشورهای هدف را کاهش می‌داد، تغییر رویکرد از اعمال تحریم علیه دولت‌ها به سمت اعمال آنها علیه افراد باعث بروز مشکلات جدید شد. این مشکلات عمدتاً بر نقض حقوق افراد هدف و همچنین عدم کارایی تحریم‌های هوشمند نسبت به تحریم‌های جامع متمرکز است که در این مبحث به بحث درباره آنها خواهیم پرداخت.

53. Ibid., pp. 533,576.

54. Ibid., p. 576.

55. صلح دائمی و پایدار مستلزم توسعه اقتصادی است: ابراهیم گل، علیرضا، تحولات حفظ صلح، ... پیشین، ص ۲۴۶-۲۴۵. در این مورد نباید از ارزش وجودی ماده ۵۰ منشور و هماهنگی آن با مقدمه و بند (۳) ماده ۱ آن غافل بود.

گفتار اول) تحریم‌های هوشمند و نقض حقوق افراد مورد هدف

همان‌گونه که در مبحث قبل به دفعات بیان شد میان صلح و احترام به حقوق بشر، رابطه مستحکمی برقرار است و این دو، لازم و ملزوم یکدیگرند. قبل از این نیز بیان شد که تحریم‌های جامع با وارد آوردن صدمات مهلک بر پیکره بشریت و نقض حقوق بنیادین مردم بی‌گناه کشورهای هدف، از عوامل تهدید صلح «پایدار» در دراز مدت به نظر می‌رسند. در مقابل به مزایای اعمال تحریم‌های هوشمند در رعایت حقوق ساکنان کشورهای هدف نیز اشاره شد؛ اما این موضوع که تحریم‌های هوشمند خود باعث نقض حقوق بشر می‌شوند موضوعی قابل تأمل است.

نکته جالب توجه در اینباره آن است که در حالی که تا چندی پیش موازین حقوق بین‌الملل و رهیافت‌های سازمان‌های بین‌المللی برای حمایت از افراد در مقابل رفتارهای ظالمانه دولت‌ها به کار گرفته می‌شد، با پررنگ‌تر شدن نقش سازمان‌های بین‌المللی در عرصه جامعه جهانی، نیاز به حمایت از حقوق افراد در برابر این سازمان‌ها، خود به موضوعی جدی در میان صاحب‌نظران و اعضای جامعه بین‌المللی تبدیل شده است. این بحث دقیقاً در مورد رژیم تحریم‌های هوشمند شورای امنیت و لزوم حمایت از حقوق افراد در برابر رفتار مستبدانه شورای امنیت صادق است. نگرانی‌ها در مورد زیر پا گذاشتن حقوق افراد هدف از طریق اعمال تحریم‌های به اصطلاح هوشمند تا جایی بود که حتی توجه خود شورا و مجمع عمومی به آن جلب شد. این موضوع در سخنان رئیس شورای امنیت در تاریخ ۲۲ ژوئن ۲۰۰۶ بدین نحو مورد توجه قرار گرفت: «شورا متعهد است از وجود روش‌های شفاف و عادلانه برای قرار دادن افراد و مؤسسات در فهرست تحریم‌ها یا حذف آنها از این فهرست اطمینان حاصل کند».^{۵۶} همچنین مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه پایانی اجلاس جهانی ۲۰۰۵ این چنین بیان داشت: «ما همچنین از شورای امنیت می‌خواهیم که با حمایت دیرکل از وجود روش‌های عادلانه و شفاف برای قراردادن نام افراد و مؤسسات در فهرست تحریم‌ها و حذف آنان از این فهرست مطمئن شود، به همان نحو که این اطمینان را از اتخاذ معافیت‌های انسان دوستانه حاصل می‌کند».^{۵۷}

بند اول) تحریم‌های هوشمند و نقض حق بر دادرسی عادلانه^{۵۸}

حق بر دادرسی عادلانه در ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر این چنین عنوان شده است: «هرکس با مساوات کامل حق دارد دعوایش به وسیله دادگاهی مستقل و بی‌طرف، منصفانه و علناً رسیدگی شود؛ این دادگاهی درباره حقوق و الزامات او یا هر اتهام جزایی وارد به او تصمیم می‌گیرد».

56. UN DOC. S/PRST/2006/28

57. UN DOC. A/RES/60/1

58. right to fair trial

چنین حق بر دادرسی عادلانه در ماده ۱۴ و ۱۵ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز مورد تأکید قرار گرفته است که شامل اصل قانونی بودن جرائم، اصل برائت، حق بر علنی بودن محاکمات و حق بر تجدیدنظرخواهی نیز می‌شود.

«لازم به ذکر است که تعداد قابل توجهی از کنوانسیون‌های بین‌المللی ضد تروریسم نیز - که اساساً برای سرکوب تروریسم از طریق اجرای قانون به تصویب رسیده‌اند - بر لزوم رعایت حقوق و تضمینات مربوط به دادرسی عادلانه پافشاری کرده‌اند. آخرین نمونه از این کنوانسیون‌ها، کنوانسیون مربوط به سرکوب اعمال تروریسم هسته‌ای است که در سال ۲۰۰۵ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسیده است».^{۵۹}

نقض حق بر دادرسی عادلانه توسط شورای امنیت زمانی روی داد که این شورا از طریق کمیته تحریم‌ها اقداماتی علیه افراد انجام داد، بدون این که به صورت هم‌زمان امکان هرگونه شکایت و دادخواهی را برای افراد قائل شود تا بتوانند اعتراض خود را نسبت به اقدامات اتخاذی شورا مطرح کنند.

از سوی دیگر، نکته‌ای که توجه به آن ضرورت دارد این است که به اعتقاد برخی، حق بر دادرسی عادلانه تنها در مورد اتهامات جزایی یا مدنی قابلیت اعمال دارد و موارد اداری را شامل نمی‌شود. بنابراین، شناخت ماهیت تحریم‌ها در این مورد امری کلیدی است. «کمیته تحریم‌های قطعنامه ۱۲۶۷ در اصول راهبردی خود، ماهیت تحریم‌ها را اداری برشمرد. همچنین گروه ناظری که متعاقب تصویب قطعنامه ۱۵۲۶ (۲۰۰۴) تأسیس شد تأکید کرد که تحریم‌ها برای جلوگیری از اقدامات تروریستی طراحی شده‌اند نه مجازات تعدادی مجرم محکوم؛ بنابراین نمی‌توان ماهیت تحریم‌ها را جنایی دانست. گروه ناظر در ادامه اظهار داشت: تحریم‌ها مجازات‌هایی از قبیل بازداشت، زندان یا تبعید اعمال نمی‌کنند، بلکه در مقابل روش‌های اداری از قبیل مسدود کردن دارایی‌ها، منع سفرهای بین‌المللی و جلوگیری از فروش سلاح را اتخاذ می‌کنند».^{۶۰}

اما در مقابل، برخی صاحب‌نظران بر این عقیده‌اند که ماهیت تحریم‌ها حداقل در برخی موارد، بیش‌تر شبیه به مجازات‌های کیفری است تا اداری. «به دلیل تأثیرات عمیقی که انسداد دارایی‌ها در بلند مدت بر زندگی افراد مورد هدف می‌گذارد، ممکن است گفته شود که تحریم‌ها باید به عنوان اقدامات تنبیهی (کیفری) در نظر گرفته شوند».^{۶۱} صرف نظر از بحث‌های دانشگاهی در مورد ماهیت تحریم‌ها، ذکر این نکته

۵۹. عبدالمی، محسن، تروریسم، حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، چاپ اول، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸، ص ۱۸۱.

60. Van Den Herik, Larissa, "The Security Council's Targeted Sanctions Regimes: In Need of Better Protection of the Individual", *Leiden Journal of International Law*, vol. 20(2007), p.806.

۶۱. یکی از ابهاماتی که در مورد تحریم‌های هوشمند وجود دارد این است که انسداد دارایی‌ها به عنوان اقدامی با ماهیت اداری تلقی می‌شود، در صورتی که ممکن است به دلیل اعمال آن به صورت تقریباً دائمی، آثاری برابر با مجازات‌های کیفری داشته باشند. بعضی از نام‌ها به مدت ۸ سال یا بیش‌تر در لیست تحریم قرار گرفته‌اند که در این صورت، این تفکر تقویت می‌شود که تحریم‌ها، بیش‌تر مجازات‌هایی کیفری هستند تا سیاست‌هایی پیشگیرانه.

بسیار مهم است که حق دادخواهی مؤثر^{۶۲} در هر موردی قابل اعمال است. حتی چنانچه گفته شود که شورای امنیت همانند دولت‌ها محدود به حقوق بشر نیست باز هم حق دادخواهی مؤثر، یک اصل کلی و اساسی در خصوص نظم بین‌المللی است که شورای امنیت نمی‌تواند نسبت به آن بی‌توجه باشد.^{۶۳} بنابراین در قسمت بعد به بحث پیرامون نقض این حق توسط تحریم‌های هوشمند پرداخته می‌شود.

بند دوم) تحریم‌های هوشمند و نقض حق جبران مؤثر

ماده ۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر در مورد حق دادخواهی مؤثر مقرر می‌دارد: «در برابر اعمالی که حقوق اساسی هر فرد را که در قانون اساسی یا هر قانون دیگری برای او به رسمیت شناخته شده باشد، را مورد تجاوز قرار می‌دهند هر فرد، حق رجوع مؤثر به محاکم ملی صالح را دارد».

هرگونه بحث درباره نقض حق دادخواهی مؤثر در اثر اعمال تحریم‌های هوشمند مستلزم تجزیه و تحلیل عناصر تشکیل دهنده این حق است. «از تفکیک عناصر تشکیل دهنده این حق، این نتیجه حاصل می‌شود که دادخواهی به معنای ایجاد هرگونه رکنی از قبیل دیوان بین‌المللی، یک دفتر رسیدگی به شکایات، یک هیأت رسیدگی کننده، یک کمیسیون تحقیق یا یک کمیته تشکیل شده از متخصصان است که برای شورای امنیت قابل تأسیس باشد. به عبارت دیگر شورا با تأسیس چنین ارکانی می‌تواند عنصر دادخواهی (یکی از عناصر حق) را تأمین کند. عنصر تأثیرگذاری^{۶۴} حق نیز ملاحظاتی از قبیل امکان دسترسی به آیین دادرسی و تسریع در روند رسیدگی، وجود شرایط عادلانه برای رسیدگی خارج از نوبت به پرونده اشخاص و صدور و پذیرش حکم به صورت مستند و مستدل را شامل می‌شود. تفسیر مضیق از حق دادخواهی مؤثر بیانگر این مطلب است که نهاد صالح به رسیدگی، قدرت صدور احکام الزام‌آور را داشته باشد. استقلال نهاد نیز مستلزم این است که احکام بر اساس مستندات و بر طبق قانون، بدون هیچ‌گونه محدودیت یا تأثیرپذیری نادرست صادر شوند».^{۶۵}

با تعمیم عناصر تشکیل دهنده حق دادخواهی مؤثر و ویژگی‌های آنها به اقدامات اتخاذ شده از سوی شورای امنیت، جهت حمایت حقوقی از افراد مورد تحریم، چنین به نظر می‌رسد که این اقدامات کافی نبوده، هنوز هم افراد هدف، در حد مطلوب از حق دادخواهی مؤثر بهره‌مند نیستند.^{۶۶} «در ساختار اقدامات اتخاذی

62. effective remedy

63. VAN DEN HERIK, LARISSA, *op.cit.*, p. 807.

64. effectiveness

65. Feinäugle, Clemens A., "The UN Security Council Al-Qaida and Taliban Sanctions Committee: Emerging Principles of International Institutional Law for the Protection of Individuals?", *German Law Journal*, Vol. 9, No. 11, 2008, p. 1535.

۶۶. بحث درباره چیستی و چگونگی این اقدامات در مباحث بعد، مطرح خواهد شد.

شورا، دادخواهی، ارائه درخواست برای خارج شدن از فهرست به کمیته تحریم‌ها است. علی‌رغم پیشرفت‌هایی که در رویه ارائه درخواست حاصل شد و بعد از تأسیس واحد مرکزی^{۶۷} اشخاص به‌جای درخواست حمایت دیپلماتیک می‌توانند مستقیماً ادعاهای خود را به ملل متحد منتقل کنند، هنوز هم دولت محل اقامت یا سکونت فرد هدف و همچنین دولت یا دولت‌هایی که فرد را برای قرار گرفتن در فهرست تحریم انتخاب کرده‌اند^{۶۸} می‌توانند از رسیدن درخواست خارج شدن از فهرست به کمیته تحریم‌ها جلوگیری کنند. بنابراین همان‌طور که ملاحظه می‌شود نهاد تازه تأسیس واحد مرکزی نتوانسته حمایت حقوق از افراد هدف را بهبود بخشد. این نهاد صرفاً نهادی است که بر درخواست‌ها نظارت می‌کند، ولی صلاحیت تصمیم‌گیری در مورد خارج کردن نام افراد از لیست را ندارد. با در نظر گرفتن عنصر دیگر این حق، «یعنی مؤثر بودن» می‌توان گفت با تأسیس واحد مرکزی، عنصر دسترسی^{۶۹} به‌طور جزئی پیشرفت‌هایی داشته است. با این حال هنوز نیز کمیته تحریم‌ها مستقیماً برای افراد و مؤسسات قابل دسترسی نیست. حتی اگر درخواست خارج شدن از فهرست به کمیته برسد، از آنجا که اعضای کمیته همانند اعضای شورای امنیت هستند و نتیجتاً این رکن، رکنی سیاسی و برگرفته از منافع شخصی دولت‌ها است، تصمیمی که گرفته می‌شود، بی‌طرفانه و بر اساس قانون و بدون هرگونه تأثیرپذیری از خارج نیست. بنابراین، پذیرش این که این کمیته بدون هرگونه تأثیرپذیری تنها قواعد حقوقی موجود را در تصمیماتش اعمال می‌کند، دور از واقعیت خواهد بود. نتیجه آن که هنوز هم در سطح ملل متحد، حمایت حقوقی کافی از اشخاص با رعایت استانداردهای اصل رعایت تشریفات قانونی^{۷۰} تأمین نشده است.^{۷۱}

بند سوم) حقوق بشر مورد نقض به واسطه تحریم‌های مسافرتی

ممنوعیت‌های مسافرتی که یکی از انواع تحریم‌های هوشمند به شمار می‌رود می‌تواند ناقض چندین حق بشری مقرر در اعلامیه جهانی حقوق بشر و سایر اسناد حقوق بشری را تلقی شود. از جمله حقوقی که این‌گونه تحریم‌ها نقض می‌شود می‌توان به حق حیات و حق آزادی مذهب اشاره کرد.^{۷۲}

67. focal point

68. designating state

69. accessibility

70. due process of law

71. Ibid., pp. 1535, 1536.

۷۲. همچنین ممکن است این‌گونه تحریم‌ها بر حق جستجوی پناهگاه و حق عبور و مرور آزادانه نیز آثار نامطلوبی بگذارند. این حقوق به ترتیب در بند ۱ ماده ۱۳ و ماده ۱۴ اعلامیه جهانی حقوق بشر ذکر شده‌اند. تحریم‌های مسافرتی اعمال شده علیه افراد هدف به وضوح ناقض حق عبور و مرور آزادانه هستند که البته چنانچه افراد اشتباهاً مورد تحریم قرار گرفته و از حق دفاع از خود در برابر چنین اقداماتی محروم شده باشند، حق عبور و مرور آزادانه و نیز حق جبران قضایی هر دو نقض شده‌اند و این خود تشدید عواقب ناگوار این‌گونه تحریم‌ها را به همراه خواهد داشت.

الف) تحریم‌های مسافرتی و نقض حق حیات

ممکن است این مطلب که تحریم‌های هوشمند می‌توانند منجر به نقض حق حیات شوند در بادی امر عجیب به نظر برسد. ولی واقعیت این است که در تفسیری موسع، اعمال تحریم‌های مسافرتی می‌تواند ناقض این حق بنیادین بشری باشند. برای مثال چنانچه ممنوعیت مسافرتی، مانع از خارج شدن فرد هدف از کشورش جهت دریافت کمک‌های پزشکی شود، ممکن است اعمال این گونه تحریم به قیمت از بین رفتن فرد تمام شود.^{۷۳} «البته این تنها یک مثال فرضی نیست. در طول اعمال رژیم تحریم‌های سیرالئون، از کمیته تحریم‌ها تقاضا شد که براساس ضرورت‌های بشردوستانه ممنوعیت مسافرتی یکی از اشخاص فهرست شده به نام فودی سانکو^{۷۴} که تحت نظر دادگاه ویژه سیرالئون بود را بردارد تا وی بتواند در آکرا (یکی از شهرهای غنا) تحت مراقبت‌های پزشکی قرار گیرد. سانکو از دنیا رفت، در حالی که کمیته پس از گذشت ماه‌ها همچنان در حال تصمیم‌گیری در مورد تقاضای مطرح شده و خواستار ارائه تضمین کتبی مبنی بر تحت نظارت ماندن سانکو بود. کمیته همچنین اطلاعات دقیق بیشتری در مورد جزئیات هدف سفر، تاریخ حرکت و زمان برگشت را درخواست کرده بود».^{۷۵}

ب) ممنوعیت‌های مسافرتی و نقض حق آزادی مذهب

حق آزادی مذهب به شرح زیر در بند ۲ ماده ۱۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر مقرر شده است: «هرکس حق دارد از آزادی فکر، وجدان و مذهب بهره‌مند شود. این حق متضمن آزادی تغییر مذهب یا عقیده و همچنین متضمن آزادی اظهار عقیده و ایمان تعلیمات مذهبی و اجرای مراسم دینی است». علاوه بر این ماده ۱۸ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و ماده ۹ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز از این حق سخن گفته‌اند.

ممنوعیت‌های مسافرتی ممکن است موجب نقض آزادی مذهب شوند، بدین نحو که چنانچه آداب و رسوم مذهب خاصی مستلزم انجام اعمالی مانند زیارت باشد، این‌گونه تحریم‌ها با جلوگیری از مسافرت‌های افراد برای انجام امور دینی خود از جمله زیارت کردن، حق آزادی مذهب را نقض می‌کنند.^{۷۶}

۷۳. البته پس از انتقادات بسیاری که از این گونه تحریم‌ها صورت گرفت، شورا در اعمال تحریم‌های مسافرتی معافیت‌هایی را در نظر گرفت. برای مثال در قطعنامه ۱۵۹۱ مسافرت برای تأمین نیازهای بشردوستانه مشمول رژیم تحریم‌ها قرار نگرفت.

74. Foday Sankoh

75. Annual Report of the Sierra Leone Sanctions Committee, UN Doc, S/2004/166, 27 February 2004, Paras. 13-14.

۷۶. البته شورای امنیت پس از انتقادات بسیاری که از این‌گونه تحریم‌ها صورت گرفت با پذیرش نواقص آنها، به هنگام اعمال تحریم‌های مسافرتی سعی کرده سفرهای مذهبی را از دامنه شمول تحریم‌ها خارج کند. به عنوان مثال می‌توان از قطعنامه ۱۵۹۱ نام برد. همچنین هنگام اعمال ممنوعیت‌های پروازی مندرج در قطعنامه ۱۲۶۷، سفرهای مذهبی به منظور انجام حج از شمول تحریم‌ها خارج شد.

بند چهارم) حقوق بشر مورد نقض توسط تحریم‌های مالی

انسداد دارایی‌ها یکی از انواع تحریم‌های هوشمند می‌باشد که به دفعات مورد استفاده قرار گرفته است. این نوع از تحریم ممکن است آثار و عواقب ناگواری بر جای گذارد که حتی با رژیم تحریم‌های جامع شورای امنیت قابل مقایسه است. این نوع تحریم، به زندگی خصوصی، آبرو و حقوق خانوادگی اشخاص لطمه می‌زند و با سلب مالکیت از افراد که در مواردی به اشتباه در فهرست تحریم‌ها قرار گرفته‌اند حق بر مالکیت آنها نیز تأثیر منفی می‌گذارد.^{۷۷}

الف) تحریم‌های مالی و نقض حق مالکیت^{۷۸}

ماده ۱۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر در مورد حق بر مالکیت مقرر می‌دارد:

۱. هر شخص منفرداً یا مجتمعاً حق مالکیت برخوردار است.

۲. هیچ‌کس را نمی‌توان خودسرانه از حق مالکیت محروم کرد.

ماده ۱ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز بر این حق تأکید کرده است.

تحریم‌های هوشمند شورای امنیت در مواردی با انسداد دارایی‌های اشخاص هدف، منجر به سلب خودسرانه مالکیت آنها و به تبع آن، منجر به عنوان نقض حق مالکیت ایشان شده‌اند. از جمله مواردی که بر نقض حق بر مالکیت مورد استناد قرار گرفت، قضیه بوسفوروس^{۷۹} بود. در این قضیه، نقض حق مالکیت در دیوان اروپایی حقوق بشر از جانب کمپانی ترکی بوسفوروس ادعا شده بود. «در این قضیه دو هواپیمای متعلق به کمپانی ترک بوسفوروس در جریان تحریم‌های اعمال شده علیه جمهوری یوگسلاوی سابق در سال ۱۹۹۱ در ایرلند توقیف شدند. دلیل توقیف آنها، تحریم‌های شورای امنیت بود. کمپانی بوسفوروس در ابتدا ادعای خود را در محاکم داخلی ایرلند مطرح کرد. این محاکم متعاقباً خواستار رسیدگی‌های مقدماتی از دیوان دادگستری اروپایی شدند که سرانجام این دیوان در بند ۲۲ حکم خود اظهار داشت: «هر اقدام پس از اعمال تحریم‌ها، نتایجی به همراه دارد که بر حق مالکیت تأثیر خواهند گذاشت».

^{۷۷}. شایان ذکر است تحریم‌های مالی ممکن است بر حق حیات نیز تأثیرات نامطلوبی داشته باشد. چنانچه تحریم‌های مالی به حدی شدید باشد که فرد مورد هدف، قادر به خرید کالاهای اساسی و اولیه خود همچون غذا نباشد یا نتواند هزینه درمان خود را تهیه کند، این نوع تحریم با تأثیرگذاری بر حقوقی همچون حق بر غذا و حق بر بهداشت، متعاقباً بر حق بر حیات نیز تأثیر سوء خواهند گذاشت. این انتقادات موجب شد شورای امنیت هنگام اعمال این‌گونه تحریم‌ها معافیت‌هایی را در نظر گیرد. برای مثال در تحریم‌های مالی اعمال شده علیه القاعده، طالبان، لیبیا، جمهوری دموکراتیک کنگو و ساحل عاج، معافیت‌هایی برای تأمین هزینه‌های اساسی زندگی از جمله غذا، اجاره بها یا مبلغ رهن، هزینه‌های پزشکی یا مراقبت‌های پزشکی، مالیات، حق بیمه و مواردی از این قبیل در نظر گرفته شد.

78. right to property

79. Bosphorus

ب) تحریم‌های مالی و تأثیرگذاری بر حریم خصوصی، حیثیت و حقوق خانوادگی افراد

ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر مقرر می‌دارد: «در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات هیچ‌کس نباید مداخله‌های خودسرانه صورت گیرد و شرافت و اسم و رسمش نباید مورد حمله قرار گیرد. هر کس حق دارد در مقابل این‌گونه مداخلات و حملات مورد حمایت قانون قرار گیرد».

همچنین ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی از زندگی خصوصی، خانوادگی، حریم خانه یا مکاتبات، حیثیت و آبروی افراد حمایت می‌کند. ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز از زندگی خانوادگی و خصوصی حمایت می‌کند. این حق، همچنین در کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و منشور عرب در مورد حقوق بشر نیز مورد توجه قرار گرفته است. «حق بر حریم خصوصی شامل سه بخش است: حق بر عدم ورود بدون اجازه به حریم خصوصی، حق هر فرد بر دسترسی به اطلاعات مربوط به حریم خصوصی خود و حق بر استقلال معنوی».^{۸۰} «حق بر استقلال معنوی، همان حق بر حیثیت و شرافت بشری است که در بند یک ماده ۱۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی به صراحت مقرر شده است. این ماده هر گونه تعرض به استقلال معنوی افراد را منع می‌کند».^{۸۱}

تحریم‌های مالی در مواردی آثار سوئی بر حیثیت و شرافت خانوادگی افراد بر جا می‌گذارند. چنانچه فردی به اشتباه مورد تحریم قرار گرفته باشد، خسارات جبران ناپذیری بر زندگی و آبروی او وارد می‌شود، به نحوی که می‌توان گفت «به اشتباه قرار گرفتن در فهرست تحریم و لکه‌دار شدن نام فرد، تأثیرات روانی و معنوی به دنبال دارد که ممکن است بسیار ناگوارتر از مشکلات و سختی‌های مالی و اقتصادی ناشی از تحریم‌ها باشد. از نگاه افرادی که در مشاغل تجاری و بازرگانی مشغول به کار هستند، آبروی از بین رفته (ناشی از به اشتباه هدف تحریم قرارگرفتن) می‌تواند صدمات بسیار شدید و طولانی مدت بر آنها تحمیل کند. اگر چه تحریم‌های هوشمند بر افراد یا مؤسسات خاص متمرکز هستند، باز هم خسارات جانبی و خیمی بر خانواده افراد هدف، کارمندان مؤسسات هدف یا استفاده‌کنندگان از خدمات آنها وارد می‌آورند. این موارد در مورد تحریم‌های اعمال شده علیه شرکت البرکات^{۸۲} در سال ۲۰۰۲ مشهود بود».^{۸۳}

80. Luk, W. Joyce, "Identifying terrorist : privacy Right in the United States and the United Kingdom", *Hasting International and Comparative law Review*, Vol. 25, (2001-2002), p. 228

به نقل از عبدالهی، محسن، پیشین، ص ۱۶۰.

81. General Comment No. 16: *the Right to Respect of privacy, Family Home and Correspondence and protection of Honour and Reputation*, Art. 17 C.C.P.R, Human Rights Committee, 8 May 1998, Para. 1.

به نقل از پیشین، ص ۱۶۳.

82. Al-Barakaat

۸۳. به همین ترتیب، مشکلاتی از قبیل عدم ابلاغ فوری به افراد مورد هدف در مورد اینکه در فهرست تحریم قرار گرفته‌اند، نبود توجیه قانونی برای اعمال تحریم یا نبود اطلاعات در مورد چگونگی ارائه درخواست برای خارج شدن از فهرست تحریم وجود دارد. لازم به ذکر است که در ۱۹ اکتبر ۲۰۰۱ نام یاسین عبدالله کادی تبعه سعودی و بنیاد البرکات مستقر در سوئد به فهرست اشخاص مورد تحریم اضافه

گفتار دوم) تحریم‌های هوشمند و مشکل ناکارایی آنها

برخی صاحب‌نظران و سیاستمداران معتقدند تحریم‌های هوشمند دو دلیل اساسی برای ناکارآمد هستند. ناکارآمدی تحریم‌های هوشمند وجود دارد، دلیل اول، جنبه ماهیتی دارد و مربوط به ماهیت تحریم‌های هوشمند است که در مقایسه با تحریم‌های جامع که خشن هستند، دارای ماهیتی ملایم و منعطف است؛ ولی دلیل دوم، بیش‌تر جنبه شکلی دارد و مربوط به حقوق نقض شده افراد هدف است که خود در اعمال مؤثر تحریم‌ها توسط دولت‌های عضو ملل متحد، موانع و مشکلاتی به وجود می‌آورد. البته ناگفته نماند که شورای امنیت در حل مشکل دوم، تلاش‌های متعددی به عمل آورده و تا حدودی توانسته از شدت آن بکاهد، هرچند هنوز هم تدابیر بیش‌تری لازم به نظر می‌رسد. بنابراین، مطالب این گفتار، به دو بخش تقسیم می‌شود.

بند اول) ناکارآمدی تحریم‌های هوشمند به دلیل ماهیت ملایم آنها

یکی از جدی‌ترین انتقاداتی که به تحریم‌های هوشمند وارد است، عدم کارآمدی یا کارآمدی کم‌تر آنها نسبت به تحریم‌های جامع است. بررسی تأثیرات تحریم‌های جامع و مقایسه آن با میزان موفقیت تحریم‌های هوشمند، گویای این مهم است که: «از میان سه موردی که تحریم‌های جامع بازرگانی اعمال شده است، دو مورد از آنها به طور جزئی تأثیرگذار بوده‌اند که شامل تحریم علیه یوگسلاوی سابق و عراق است. در مقابل، تنها دو مورد از میان ده مورد اعمال تحریم‌های محدود (یعنی مورد لیبی و کلمبیا) به طور جزئی موفق بوده‌اند. حتی با در نظر گرفتن همین تعداد کم از موارد اعمال تحریم، نتیجه واضح این است که تحریم‌های جامع مؤثرتر از تحریم‌های هوشمند هستند؛ زیرا در مواردی که زیان‌های اقتصادی و اجتماعی تا حد ممکن شدید باشند، تأثیراتی که بر سیاست می‌گذارند نیز به تبع آن شدیدتر خواهند بود. یافته‌های

شد. کادی از این اقدام شورای اتحادیه اروپا به شعبه بدوی دیوان دادگستری اروپا شکایات کرد و خواستار ابطال آیین‌نامه فوق‌الذکر شد. استدلال اصلی وی این بود که از فرصت دفاع از خود، قبل از قرار گرفتن در فهرست مزبور محروم شده است. دادگاه بدوی در رأی ۲۰۰۵ خود با این استدلال که کنترل حقوقی (بررسی قانونی بودن) آیین‌نامه در حقیقت به معنای کنترل هم‌زمان تصمیمات شورای امنیت بر طبق حقوق اتحادیه اروپا محسوب می‌شود، درخواست خواهان را رد کرد. کادی از رأی دادگاه بدوی به دیوان دادگستری اتحادیه اروپا شکایات نموده و خواستار بازنگری در رأی اولیه شد. دیوان در رأی ۲۰۰۸ خود با اتخاذ موضعی کاملاً متفاوت نسبت به دادگاه بدوی اعلام کرد که نقض غیرقابل توجیه حقوق بنیادین بشر توسط ارکان اتحادیه اروپا قابل اغماض نخواهد بود، حتی اگر چنین نقضی نتیجه اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت باشد. دیوان، مواد ۲۵ و ۱۰۳ منشور سازمان ملل متحد را مؤثر در مقام نیافت و رأی دادگاه بدوی را نقض و آیین‌نامه شورای اتحادیه را باطل کرد. به نظر می‌رسد رأی بدیع دیوان دادگستری اروپا سرآغاز راهی باشد که در آن کنترل قضایی شورای امنیت به صورت غیرمستقیم بتواند دکتین نامحدود بودن اختیارات شورای امنیت را تعدیل کرده و مصونیت غیررسمی شورای امنیت در مقابل مراجع قضایی را سست و بی‌بنیاد سازد. ر.ک:

Grainne de Burca, "The European Court of Justice and the International Legal Order After Kadi", *Harvard International Law Journal*, Vol. 51, No. 1, Winter 2010, p. 17, note 76. www.harvardilj.org/articles/1-50.pdf

مؤسسه مطالعات اقتصادی بین‌المللی^{۸۴} نیز مؤید این نتیجه‌گیری است. در مقابل، در مواردی که تأثیرات اقدامات شورای امنیت، به دلیل عدم اتخاذ اقداماتی با فشار بیش‌تر جزئی بوده‌اند، موفقیت نیز دور از دسترس بوده است».^{۸۵}

همچنین از آنجا که اعمال تحریم‌های مالی، افزایش چشمگیر داشته است ذکر این نکته که این‌گونه تحریم‌ها نیز فاقد کارایی مطلوب هستند دور از واقعیت نیست. «با در نظر گرفتن این موضوع که یکی از اهداف اعمال تحریم‌های مالی هوشمند، مسدود کردن دارایی و حساب‌های بانکی افراد هدف، قبل از امکان جا به جایی آنها است، رسیدن به این هدف معمولاً با موفقیت ناچیزی همراه بوده است؛ زیرا افراد یا سازمان‌های هدف به راحتی این موضوع را پیش‌بینی کرده یا با استفاده از نام‌های جعلی و سازمان‌های جایگزین، نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند».^{۸۶}

«لازم به ذکر است جامع بودن تحریم، هیچ تضمینی برای کامیابی و تأثیرگذاری آن نیست. به‌عنوان مثال، تحریم‌ها در هائیتی در می ۱۹۹۴، پس از طی مدت زمانی از آغاز اعمال در مرحله آخر، جامع شدند، سرانجام بدون این‌که تأثیر مطلوبی داشته باشند جای خود را به توسل به نیروی نظامی دادند. از طرف دیگر تحریم‌های هوشمند نیز به آن اندازه که به نظر می‌رسند ناکارآمد نبوده‌اند و چنانچه پنج مورد اعمال تحریم‌های هدفمند تسلیحاتی را در نظر بگیریم، دو مورد آنها همان‌گونه که ذکر شد موفقیت‌آمیز بوده‌اند».^{۸۷}

بند دوم) ناکارآمدی تحریم‌های هوشمند به دلیل نارسایی‌های شکلی اقدامات شورای امنیت

انتقادات زیادی در رابطه با اعمال تحریم‌های هوشمند به شورای امنیت وارد است که می‌توان به عدم رعایت اصول عدالت و نقض حق جبران قضایی اشاره کرد. «در سال‌های اخیر، تصمیمات کمیته تحریم‌های شورای امنیت،^{۸۸} انتقادات زیادی را به دنبال داشته است. این انتقادات بر این مبنا استوار بود که این‌گونه تصمیمات، ضوابط مربوط به آیین‌های دادرسی را در نظر نمی‌گیرند و به تبع آن، منجر به نقض معیارهای اساسی حقوق بشری می‌شوند. این نارسایی‌ها در اعمال تحریم‌های هوشمند، احتمال امتناع دادگاه‌های ملی

84. The Institute for International Economic Study.

85. Cortright, David and Others, "Refinement and Reform in UN Sanctions", *Paper Delivered at the Seminar Sanctions and the Political Economy of Crises*, Co-organized by the Center of International Studies and Research and the International Peace Academy, Paris, 22-23 November 2001, p. 5, at www.fourthfreedom.org/pdf/parispaper.pdf

86. *The Impact of Economic Sanctions*, Published by the Authority of the House of Lords, Select Committee on Economic Affairs, Vol.I, 2006-7, London, p. 25, at www.publication.parliament.uk/pa/Id200607/Idselect/.../96/96i.pdf

87. *Ibid.*, p. 5.

۸۸. در مباحث آتی درباره کمیته تحریم‌ها بحث خواهد شد.

و منطقه‌ای از اعمال این گونه تحریم‌ها را افزایش می‌دهد. به علاوه، این انتقادات منجر می‌شود که دولت‌ها از ارائه نام افراد و مؤسسات برای قرار گرفتن در فهرست تحریم‌ها امتناع ورزند، به ویژه در جاهایی که ارائه نام‌ها مستلزم بررسی قضایی در سطح ملی است.^{۸۹} از جمله مصداق‌های بارز این واقعیت را می‌توان در تحریم‌های اعمال شده علیه القاعده و طالبان مشاهده کرد. «در جریان اعمال این تحریم‌ها، برخی دولت‌ها در همکاری با کمیته تحریم‌های اعمال شده علیه طالبان و القاعده و همچنین در ارائه نام‌های جدید برای فهرست این تحریم‌ها تعلل زیادی نشان دادند که دقیقاً به خاطر نارسایی‌های شکلی در اعمال تحریم‌ها بود».^{۹۰}

این مشکلات منجر شد تا شورا در اقدامات خود تجدید نظر کرده، و تغییرات شکلی اساسی را در اعمال تحریم‌ها در نظر بگیرد. چپستی و چگونگی این تغییرات و این پرسش که این تغییرات تا چه حد توانسته‌اند از نارسایی‌های موجود بکاهند موضوع مباحث بعدی است.

گفتار سوم) تغییرات لحاظ شده از سوی شورای امنیت در ساختار اعمال تحریم‌های هوشمند

نارسایی‌های تحریم‌های هوشمند عمدتاً مبتنی بر عدم رعایت اصول عدالت در دادرسی و متعاقب آن، نقض حقوقی همچون حق دادرسی منصفانه و حق دادخواهی مؤثر بودند و همان‌طور که گفته شد این نارسایی‌ها خود زمینه پیدایش معضلاتی در اعمال این گونه تحریم‌ها را فراهم آورد. رفع این مشکلات مستلزم ایجاد تغییرات و اصلاحاتی در اعمال تحریم‌های هوشمند است. «توسعه یک طرح و برنامه منظم برای این منظور، نیازمند توجه و دقت در سیستم تحریم‌های هوشمند می‌باشد؛ تحریم‌های هوشمند دارای دو سطح متفاوتند:

۱. تصمیم شورای امنیت که به موجب آن، نام یک شخص یا مؤسسه در فهرست تحریم قرار می‌گیرد.
۲. تصمیم دولتی که شخص هدف در قلمرو آن حضور دارد یا جایی که مؤسسه مورد نظر، فعالیت‌های ویژه‌ای انجام می‌دهد برای اعمال تحریم.

ممکن است برخی حمایت از حقوق بشر در سطح تصمیمات دولت‌ها برای اعمال تحریم، را بهتر بدانند،

89. *Targeted Sanctions and Due Process Initiative*, Discussion paper on Supplementary Guidelines for the Review of Sanctions Committee Listing Decisions, p. 1, at www.regierung.li/.../pdf-fl-aussenstelle-newyork-discussionpaper-delisting-workshop-2007-11-8_01.pdf

لازم به ذکر است نارسایی‌های موجود در ساختار اعمال تحریم‌های هوشمند، قضایای مختلفی را در پیشگاه دادگاه‌های ملی و منطقه‌ای به ویژه دادگاه بدوی دادگستری اروپا مطرح ساخت. از جمله این موارد می‌توان به قضایای یوسف، شرکت البرکات و کادی اشاره کرد که مدعی بودند نام آنها اشتبهاً در فهرست تحریم قرار گرفته است و در عین حال ابزار مؤثری برای طرح شکایت علیه تحریم کنندگان در دست نداشتند.

90. Von der Herik, Larissa, *op.cit.*, p. 804.

اما اصولاً این امر ویژگی الزام‌آور تصمیمات شورای امنیت را منوط به بررسی‌های دقیق دولت‌ها می‌کند که می‌تواند اعمال تصمیمات شورای امنیت در سراسر جهان را با خطری جدی رو به رو کند و از کارایی سیستم امنیت دسته جمعی بکاهد. بنابراین در نظر گرفتن تضمینات اساسی برای حمایت از حقوق بشر در سطح تصمیمات شورا، مرجع و حتی لازم است. البته این بدان معنا نیست که دولت‌های اعمال‌کننده تحریم‌ها نمی‌توانند شورای امنیت را در به‌کارگیری روش‌های لازم کمک کنند».^{۹۱}

بنابراین، شورای امنیت به ناچار اقداماتی برای کاهش این نقص‌ها انجام داد که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان از ایجاد نهادی به نام واحد مرکزی و مجمع کارشناسان یاد کرد. این گفتار، جایگاه این نهادها، وظیفه آنها و همچنین میزان موفقیتشان را نشان می‌دهد؛ اما از آنجا که بحث درباره این نهادها بدون آگاهی از نقش کمیته تحریم‌ها ناممکن به نظر می‌رسد، ابتدا به بحث پیرامون کمیته تحریم‌ها خواهیم پرداخت.

بند اول) کمیته تحریم‌های شورای امنیت^{۹۲}

شورای امنیت طبق ماده ۲۹ منشور ملل متحد، کمیته تحریم‌ها را تأسیس^{۹۳} و برخی وظایف خود در مورد اعمال تحریم‌ها را به این کمیته واگذار کرد. کمیته یکی از ارکان فرعی شورا محسوب می‌شود که وظیفه تهیه فهرست افراد و مؤسسات مشکوک را بر عهده دارد. تصمیم‌گیری در مورد خارج کردن نام‌ها از فهرست تحریم نیز برعهده کمیته است. کمیته از اعضای شورای امنیت تشکیل شده و رئیس و دو نائب رئیس آن، توسط شورا منصوب می‌شوند. «دبیرخانه ملل متحد با فراهم کردن خدمات اداری، کمیته را در انجام وظایفش یاری می‌دهد. کمیته از اطلاعات تحلیلی تیم نظارتی تحریم‌ها^{۹۴} (تیم نظارتی) متشکل از هشت کارشناس انتصابی از سوی دبیرکل نیز بهره‌مند است.^{۹۵} اعضای تیم نظارتی در مقوله‌هایی همچون مقابله با تروریسم، کمک مالی به تروریسم، تحریم‌های تسلیحاتی، ممنوعیت‌های مسافرتی و موضوع‌های حقوقی مرتبط از دانش تخصصی برخوردارند. تیم نظارتی طبق دستورالعمل‌های کمیته تحریم‌ها فعالیت می‌کند، اما توصیه‌ها و دیدگاه‌هایش که در گزارش‌هایش منعکس می‌شوند، لزوماً بیانگر نظرهای کمیته یا سازمان ملل نیستند. تیم نظارتی همچنین با ارزیابی کیفیت اعمال تحریم‌ها توسط دولت‌های عضو و نیز با ارائه گزارش‌هایی در مورد تغییراتی که در اثرگذاری تحریم‌ها نقش دارند، از قبیل تغییر ماهیت القاعده و تهدید

91. Bothe, Michael, *op.cit.*, p. 4.

92. Security Council Sanctions Committee

۹۳. ماده ۲۹ منشور ملل متحد مقرر می‌دارد: «شورای امنیت می‌تواند هر رکن فرعی را که برای انجام وظایف خود لازم می‌بیند تأسیس کند».

94. Sanctions Monitoring Team

۹۵. لازم به ذکر است تیم نظارتی اولین بار، حسب بند ۶ قطعنامه ۱۵۲۹ مصوب ۳۰ ژانویه ۲۰۰۴ و به دنبال تأسیس گروه نظارتی متعاقب قطعنامه ۱۳۶۳ مصوب ۳۰ ژوئیه ۲۰۰۱، تأسیس شد.

مستمر آن، به کمیته تحریم‌ها کمک شایانی می‌کند».^{۹۶}

نکته‌ای که ذکر آن لازم به نظر می‌رسد این است که تیم نظارتی، تنها به کمیته تحریم‌ها کمک می‌کند و برای اتخاذ اقداماتی علیه دولت‌هایی که در اعمال تحریم‌ها کوتاهی کرده‌اند هیچ صلاحیتی ندارد.

بند دوم) واحد مرکزی و وظایف آن

قبل از تأسیس واحد مرکزی، افراد و مؤسسات هدف تحریم، هیچ‌گونه امکان دسترسی مستقیم به شورای امنیت و نهادهای فرعی آن برای دفاع از حقوق نقض شده خود نداشتند و تنها از طریق دولت‌های متبوع خود می‌توانستند اقدام کنند. بدین منظور آنها ادعاهای خود را در پیشگاه نهادهای ذی‌صلاح دولت متبوع خویش خود مطرح و دولت‌ها با ایفای نقش واسطه، این ادعاها را در صورتی که مورد قبول آنها واقع می‌شد در کمیته تحریم‌های شورا مطرح می‌کردند. بنابراین همان‌گونه که ملاحظه می‌شود قبل از تأسیس واحد مرکزی، طرح ادعاهای اشخاص و مؤسسات هدف، به منافع و سلیقه‌های فردی دولت‌ها بستگی داشت که این خود با اصول دادرسی منصفانه در تناقض بود.

«به همین دلیل، متعاقب توصیه‌های تیم نظارتی، شورای امنیت با پیشنهاد فرانسه و ایالات متحده، واحد مرکزی را تأسیس کرد. این نهاد، وابسته به دبیرخانه ملل متحد است و افراد و مؤسسات می‌توانند مستقیماً برای طرح شکایت به این نهاد مراجعه کنند».^{۹۷} «این نهاد، مرکزی خوانده می‌شود زیرا برای تمام کمیته‌های تحریم که فعال هستند کار می‌کند. وظیفه اصلی واحد مرکزی، دریافت تقاضاهای حذف از فهرست^{۹۸} از سوی مدعیان است (شامل افراد، گروه‌ها و مؤسساتی که در فهرست تحریم‌ها قرار گرفته‌اند). شخصی که مدعی خارج شدن از فهرست است، بین روش قبلی حذف از فهرست (که از طریق دادن درخواست به دولت متبوع یا دولت محل اقامت یا محل سکونت بود) و روش جدید (که از طریق دادن درخواست مستقیم به واحد مرکزی است) حق انتخاب دارد.^{۹۹} هنگامی که واحد مرکزی، درخواست حذف از فهرست را دریافت می‌کند آن را برای دولت یا دولت‌هایی که فهرست را تهیه کرده‌اند^{۱۰۰} و همچنین دولت‌های محل سکونت یا اقامت فرد مدعی می‌فرستد تا اطلاعات و نظر آنها را جویا شود. به دولت‌های محل سکونت یا اقامت توصیه شده تا قبل از

96. Feinäugle, Clemens A., "The UN Security Council Al-Qaida and Taliban Sanctions Committee: Emerging Principles of International Institutional Law for the Protection of Individuals"?, *German Law Journal*, vo.l. 09 No. 11, 2008, p. 1516.

97. Van der Herik, Larissa, *op.cit.*, p. 805.

98. delisting requests

99. لازم به ذکر است دولت متبوع فرد، دولت محل اقامت یا سکونت فرد نیز می‌تواند در مورد این که درخواست به واحد مرکزی تسلیم شود و منحصرأ از طریق آن دنبال شود تصمیم‌گیری کنند.

100. designating governments

هرگونه اظهارنظر در مورد حذف نام فرد مدعی از فهرست با دولتی که فهرست را تهیه کرده مشورت کنند. چنانچه پس از این مشورت‌ها هر یک از دولت‌های فوق، توصیه‌ای برای حذف از فهرست داشته باشد، نظر خود را با ارائه توضیحاتی از طریق واحد مرکزی یا مستقیماً برای رئیس کمیته تحریم‌ها می‌فرستد. تصمیم نهایی با کمیته تحریم‌ها است که بر اساس اجماع تصمیم‌گیری می‌کند.^{۱۰۱} تردیدها و انتقادات وارد شده به واحد مرکزی و در کل، به کمیته تحریم‌ها این است که آیا افرادی که هیچ‌گونه حمایتی از جانب دولت‌های خود دریافت نمی‌کنند یا بدتر از آن، مورد غضب دولت‌های خود نیز قرار دارند، شانس برای خارج شدن از فهرست تحریم‌ها در یک رویه کاملاً سیاسی و در پیشگاه رکن فرعی شورای امنیت دارند، آن هم رکنی که بر اساس اجماع تصمیم‌گیری می‌کند؟! ^{۱۰۲}

بند سوم) مجمع کارشناسان^{۱۰۳}

مجمع کارشناسان، یک نهاد نیمه قضایی یا به عبارت بهتر اداری است که صلاحیت رسیدگی به موارد خاصی از درخواست‌های ارائه شده برای خروج از فهرست تحریم را دارد. «از جمله موارد مشابه این نهاد می‌توان به گروه‌های نظارتی متعددی که متعاقب معاهدات حقوق بشری ملل متحد تأسیس شده‌اند (نظیر کمیته حقوق بشر و کمیته ضد شکنجه اشاره کرد. شکل کار به این صورت است که دبیرکل، فهرستی از کارشناسان مستقل و با تجربه در زمینه‌های کیفری، اداری یا حقوق بین‌الملل را برای تشکیل یک مجمع دائمی یا غیردائم (خاص) ارائه می‌کند تا به درخواست افراد متقاضی خروج از فهرست تحریم رسیدگی کنند. مجمع از صلاحیت تصمیم‌گیری برخوردار بوده و کمیته را از تصمیماتش مطلع می‌کند. کمیته می‌تواند تصمیمات مجمع، را رد یا تأیید کند. بنابراین توصیه‌های مجمع برای کمیته الزام‌آور نیست. افرادی که در فهرست تحریم قرار گرفته‌اند می‌توانند شکایات خود را مستقیماً به مجمع ببرند و به این ترتیب، امکان دسترسی مستقیم به این سازوکار برای آنها وجود دارد. مجمع به هنگام رسیدگی به هر مورد، امکان دسترسی به اظهارات نامکتوب و دیگر اطلاعات را البته از طریق روش‌های مناسب و با رعایت حفظ اطلاعات محرمانه دارد. تصمیمات مجمع اگرچه الزام‌آور نیست، تا حدی که لازم باشد به اطلاع عموم

101. Feinaugle, Clemens A, *op.cit.*, p. 1529.

۱۰۲. افراد و مؤسساتی که از طریق واحد مرکزی اقدام کرده‌اند، موفقیت چندانی در احقاق حق خود نداشته‌اند. از میان ۲۸ درخواستی که از جانب افراد به این واحد رسیده، تنها ۹ مورد آن، معادل ۳۲ درصد منجر به نتیجه شده است. همچنین از ۲۶ درخواستی که از سوی مؤسسات به واحد مرکزی رفته، تنها ۱۲ درخواست پذیرفته شده که آن هم به دلیل ارتباط آنها با درخواست افراد بوده و به عبارت دیگر تنها با یک تصمیم هم فرد و هم مؤسسه مربوط توسط کمیته از فهرست خارج شده‌اند. آمار پذیرش درخواست مؤسسات ۴۶ درصد بوده است. به طور کلی، اکثر اقداماتی که موجب خروج افراد از فهرست شده، توسط کمیته تحریم‌ها صورت گرفته، بدون این که از مجرای واحد مرکزی عبور کرده باشند.

103. panel of experts

می‌رسد».^{۱۰۴} بررسی روش کار مجمع کارشناسان بیانگر این است که مجمع در مقایسه با سایر نهادهای مشابه، دارای مزایایی است که از جمله آنها می‌توان به بررسی مستقل و بی‌طرفانه آن اشاره کرد. این نهاد هم در زمینه صدور تصمیمات و هم در مورد انتخاب کارشناسان از استقلال لازم برخوردار است. اگرچه تصمیمات مجمع از نظر حقوقی لازم‌الاجرا نیستند اما در سطح وسیعی پذیرفته شده‌اند. به علاوه امکان دسترسی مستقیم افراد به مجمع وجود دارد. همچنین دسترسی مجمع به اظهارات نامکتوب در هر مورد امکان انجام یک بررسی کامل از اطلاعات موجود را برای این نهاد فراهم می‌آورد. از طرف دیگر، تصمیماتی که به اطلاع عموم می‌رسد موجب افزایش شفافیت کار مجمع می‌شود. یک نکته حائز اهمیت در مورد فعالیت مجمع کارشناسان این است که: «در حالی که یکی از اهداف طراحی این‌گونه سازوکار کاهش ایرادات حقوقی رژیم تحریم‌هاست، چنانچه کمیت، توصیه‌های مجمع را رد کند، این، امر خود منجر به طرح ایرادات بیشتری خواهد شد».^{۱۰۵}

مبحث پنجم) نگاهی حقوقی به قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت علیه فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران

شورای امنیت در تاریخ ۹ ژوئن ۲۰۱۰ مطابق با ۱۹ خردادماه ۱۳۸۹، ششمین قطعنامه خود و چهارمین قطعنامه تحریمی علیه ایران را با ۱۲ رأی مثبت، ۲ رأی منفی کشورهای ترکیه و برزیل و یک رأی ممتنع لبنان به تصویب رساند و بدین ترتیب، اعمال تحریم‌های جدیدی را علیه ایران آغاز کرد. این در حالی است که قطعنامه ۱۸۰۳ شورای امنیت که سومین قطعنامه شورا علیه ایران بود در اسفندماه ۸۶ با ۱۴ رأی مثبت و تنها یک رأی ممتنع از سوی اندونزی به تصویب شورا رسیده بود و پیش از آن نیز قطعنامه ۱۷۳۷ در آذرماه ۸۵ به اتفاق آرا تصویب شده بود. بنابراین این نخستین بار بود که قطعنامه شورای امنیت علیه ایران با ۳ رأی غیر موافق تصویب شد. براساس قطعنامه چهارم تحریمی، یک دانشمند هسته‌ای، ۲۲ شرکت که متهم به داشتن ارتباط با برنامه‌های اتمی و موشکی ایران بودند، ۱۵ مؤسسه متعلق به سپاه پاسداران و سه نهاد زیر مجموعه خطوط کشتیرانی در فهرست تحریم قرار گرفتند. نگاهی حقوقی به قطعنامه ۱۹۲۹ که تحریم‌هایی هدفمند را بر ایران تحمیل می‌کند گویای نقاط مثبت و منفی در اعمال تحریم‌های هوشمند شورا است که در ذیل مطرح خواهند شد.

104. Cortright, David and Others, "Human Right and Targeted Sanctions", *Sanctions and Security Research Program*, An Action Agenda for Strengthening Due Process Procedures, November 2009, p. 46, at www.statewatch.org/news/2009/dec/eu-ngos-sanctions-targeting.pdf

105. *Ibid.*, p. 46.

گفتار اول) مقدمه قطعنامه

در مقدمه قطعنامه‌ها معمولاً نکات زیر ذکر می‌شوند:

- تأکید بر قطعنامه‌های مرتبط پیشین،
- تأکید بر اصول و قواعد حقوقی از پیش تأیید شده،
- تأکید بر اموری که در گذشته مورد تأیید واقع نشده‌اند،
- تأکید بر حقوق شناخته شده بین‌المللی،
- ذکر اهداف، اصول و کلیات قطعنامه،
- ذکر اموری که ممکن است کاملاً یا بعضاً غیرحقوقی باشد،
- علل و موجبات صدور قطعنامه.

اعتبار و آثار حقوقی مقدمه قطعنامه‌های شورای امنیت، متفاوت از متن قطعنامه‌هاست. مقدمه قطعنامه‌ها فاقد قدرت الزام‌آور است و تنها می‌توان از آنها به عنوان عنصر تفسیر قطعنامه‌ها استفاده کرد.^{۱۰۶}

مقدمه قطعنامه ۱۹۲۹ دارای نکات مثبتی در اعمال تحریم‌های هوشمند است. به عنوان مثال شورای امنیت بر لزوم دسترسی به انرژی‌های گوناگون و قابل اعتماد برای رشد و توسعه مهر تأیید زده و همچنین به حقوق و تعهدات کشورها در رابطه با تجارت بین‌المللی احترام گذاشته است. نکته مهم دیگری که به هیچ وجه در تفسیر قطعنامه ۱۹۲۹ نباید از آن غافل شد این است که شورا در بندهای پایانی مقدمه بر این مطلب تأکید کرده که تجهیزات شیمیایی و مواد خام لازم برای صنعت پتروشیمی، شباهت زیادی با تجهیزاتی دارند که برای فعالیت‌های حساس چرخه سوخت هسته‌ای مورد نیاز است. به اعتقاد نگارنده، دلیل عمده تأکید شورا به این موضوع مهم، نگرانی و به تبع آن توجه زیاد شورا در اعمال هرچه هوشمندتر تحریم‌ها است، زیرا شورا با تأکید بر این مهم، پیشاپیش پذیرفته است، که تحریم مواد و تجهیزات صنعت شیمی و پتروشیمی ممکن است بر زندگی و رفاه مردم عادی تأثیر منفی گذاشته، به تبع آن، هوشمندی تحریم‌ها را زیر سوال ببرد. به همین سبب، شورا سعی کرده از قبل برای این رخداد ناخوشایند که احتمال وقوعش زیاد است توجیه در نظر بگیرد. همچنین شورا در بند پایانی مقدمه با تأکید بر این که هیچ چیز در این قطعنامه، کشورها را وادار به اتخاذ اقدامات یا اعمال خارج از عرف، از جمله استفاده یا تهدید به زور نمی‌کند، هرگونه اقدامات بعدی دولت‌ها را که خارج از چارچوب حقوقی قطعنامه باشد فاقد مشروعیت کرده است که خود از جمله نکات مثبت قطعنامه به شمار می‌آید. این بند، جنبه حصری ندارد و استفاده از زور یا تهدید به استفاده از آن، تنها یکی از مصداق‌های اعمال خارج از چارچوب قطعنامه است و می‌توان به آن موارد دیگری نیز تسری داد.

۱۰۶. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، «تحلیل قطعنامه‌های اخیر شورای امنیت در مبارزه علیه تروریسم بین‌المللی»، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ارائه شده در همایش تروریسم و دفاع مشروع از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل، پنجم و ششم دی‌ماه ۱۳۸۰، ص ۲۳۰.

گفتار دوم) متن قطعنامه ۱۹۲۹

متن قطعنامه حاوی نکات مثبت و منفی در رعایت اصول تحریم‌های هوشمند است. بنابراین، مطالب این گفتار در دو قسمت بررسی می‌شود.

بند اول: نکات مثبت قطعنامه ۱۹۲۹ بر مبنای رعایت اصول تحریم‌های هوشمند

قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت که تحریم‌های جدید و شدیدتری را نسبت به قطعنامه‌های قبلی بر ایران تحمیل می‌کند، تحت رژیم تحریم‌های هوشمند شورا به تصویب رسید.

«بیل برنز، دبیر امور سیاسی واشنگتن دی سی در کنفرانس خبری بعد از قطعنامه ۱۹۲۹ ابراز داشت: ما به همراه شرکایمان در نگارش قطعنامه تا حد ممکن تلاش کرده‌ایم که تأثیر تحریم‌ها بر مردم ایران را به حداقل برسانیم و تمرکز خود را تا حد ممکن بر مقامات ارشد ایران قرار دهیم».^{۱۰۷}

اگر چه قطعنامه ۱۹۲۹ به نحوی جامع‌ترین تحریم‌های اعمال شده تا کنون علیه ایران را شامل می‌شود، به نظر می‌رسد بتواند با هدف قرار دادن مؤسسات مربوط به فعالیت‌های هسته‌ای و افراد و نهادهای درگیر در این امور از تأثیر تحریم‌ها بر مردم ایران بکاهد. تحریم‌های هوشمند اعمال شده توسط قطعنامه ۱۹۲۹ انواع مختلفی از تحریم‌های هوشمند را شامل می‌شود که به شرح زیر است:

۱. تحریم‌های مسافرتی

بند ۱۰ قطعنامه از همه کشورها می‌خواهد تا تدابیر لازم را جهت ممانعت از ورود و خروج افرادی که نامشان در ضمیمه‌های قطعنامه‌های قبلی مشخص شده به عمل آورند. نکته مثبت این قسمت از قطعنامه، استثنا کردن سفرهایی است که در زمینه‌های انسان‌دوستانه از جمله انجام تکالیف دینی انجام می‌شوند. این استثنائات در متن قطعنامه (بند ۱۰) به این نحو بیان شده است: «شورای امنیت تصمیم می‌گیرد که همه تدابیر لازم که در این بند آمده است نباید در مواردی که کمیته به صورت موردی ذکر می‌کند به کار گرفته شوند. این گونه سفرها بر مبنای نیازهای انسان‌دوستانه، از جمله انجام تکالیف مذهبی قابل توجیه است.

بنابراین همان‌گونه که ملاحظه شد، سعی شده تا حد ممکن در اعمال این تحریم‌ها به حقوقی همچون آزادی مذهب و وجدان، آسیبی نرسد. همچنین به نظر می‌رسد عبارت بشردوستانه که در این قسمت از قطعنامه عنوان شده، دامنه وسیعی دارد و منظور شورا از استفاده از این عبارت، رعایت سایر حقوق بشری نیز باشد، از جمله مسافرت برای درمان و تأمین نیازهای پزشکی، زیرا ذکر «انجام تکالیف دینی» جنبه حصری

107. UN Security Council Resolution 1929 on Iran, FPC Briefing, Bill Burns, under Secretary of Political Affairs, Foreign Press Center, Washington, DC, June 9, 2010, at www.nti.org/e_research/source_docs/us/department_state/.../04/pdf

ندارد، بلکه مصداقی برای معافیت‌های بشردوستانه لحاظ شده در ممنوعیت‌های مسافرتی است. همچنین منطقی به نظر نمی‌رسد که شورا برای امور دینی، استثنا قائل شود، ولی برای امور درمانی و پزشکی از این معافیت‌ها صرف نظر کند.

۲. تحریم‌های (هوشمند) کالایی^{۱۰۸}

این نوع تحریم نیز از انواع تحریم‌های هوشمند می‌باشد که در قطعنامه ۱۹۲۹ لحاظ شده است. بند ۸ قطعنامه، نوعی تحریم هوشمند کالایی را بر ایران تحمیل می‌کند. به موجب این قسمت از قطعنامه فروش مستقیم و غیرمستقیم هر گونه تانک‌های جنگی، ماشین‌های جنگی زرهی، سامانه دارای کالیبر سنگین، هواپیمای جنگی، بالگرد تهاجمی، ناو، موشک یا سامانه موشکی که در زمره سلاح‌های متعارف (غیرهسته‌ای) ثبت شده در سازمان ملل هستند به ایران ممنوع است. همچنین این نوع از تحریم، مانع از ورود تجهیزات مرتبط با سلاح‌های فوق‌الذکر از قبیل قطعات یدکی و اقلامی که توسط شورای امنیت یا کمیته پیگیری قطعنامه ۱۷۳۷ (۲۰۰۶) مشخص شده‌اند به ایران می‌شود. نکته قوت این بخش از تحریم‌ها رعایت تفکیک بین کالاهای نظامی و غیرنظامی است؛ بدین صورت که با تحریم کالاهایی که به فعالیت‌های نظامی مربوط می‌شود، آن دسته از کالاهایی که برای بقا و رفاه مردم عادی مورد نیاز است از شمول تحریم، خارج شده که این خود از اصول اساسی در اعمال تحریم‌های هوشمند است.

۳. تحریم‌های مالی (انسداد دارایی‌ها)

از دیگر انواع تحریم‌های هوشمند، تحریم‌های مالی است که در این قطعنامه نیز به چشم می‌خورد. بند ۲۱ قطعنامه از همه کشورها می‌خواهد مانع از ارائه خدمات مالی از جمله بیمه یا تمدید آن، نقل و انتقال از طریق خاک کشورشان و ... به ایران شوند، در صورتی که اطلاعاتی داشته باشند مبنی بر این که این خدمات، دارایی‌ها و منابع می‌توانند در گسترش فعالیت‌های حساس هسته‌ای ایران و توسعه سامانه حمل و پرتاب سلاح‌های هسته‌ای سهم داشته باشند. این ممانعت همچنین می‌تواند از طریق مسدود کردن منابع مالی و دیگر دارایی‌های موجود در خاک این کشورها یا منابعی که در آینده به خاک آنها وارد خواهند شد یا مسدود کردن منابعی صورت گیرد که تحت حاکمیت قضایی آنها قرار دارند یا در آینده قرار خواهند گرفت. از نکات مثبت این‌گونه تحریم‌های مالی، محدود ساختن دامنه شمول آنها به مواردی است که در گسترش فعالیت‌های هسته‌ای و امور مربوط به آن، سهم داشته یا دارند. این امر مصداق بارز هدفمند بودن این‌گونه تحریم‌ها است که از صدمه به مردم عادی کشور هدف، خواهد کاست.

108. targeted commodity sanctions

۴. تحریم‌های تجاری

بند ۷ این قطعنامه مقرر می‌دارد: «ایران نباید منفعتی را در فعالیت‌های تجاری با دیگر کشورهای دخیل در امر استخراج اورانیوم، تولید و استفاده از مواد و فناوری‌های هسته‌ای، به خصوص فعالیت‌های غنی‌سازی اورانیوم و بازفرآوری آن و همه فعالیت‌های آب‌سنگین یا فناوری‌های مرتبط با موشک‌های بالستیک دارای قابلیت حمل و پرتاب سلاح‌های هسته‌ای کسب کند. علاوه بر این، بر اساس تصمیم شورا، همه کشورها در قلمرو قضایی خود باید از چنین سرمایه‌گذاری‌هایی با ایران، شهروندان ایرانی و نهادهایی که در ایران تشکیل شده‌اند یا تحت حاکمیت این کشور قرار دارند با افراد و نهادهایی که از جانب آنها و تحت هدایت آنها فعالیت دارند یا نهادهایی که مالکیت و کنترلشان در دست آنهاست خودداری ورزند». بنابراین همان‌طور که متن قطعنامه گویا است، تحریم‌های تجاری اعمال شده علیه ایران نیز هدفمند طراحی شده و تجارت را تنها در حوزه‌های مرتبط با فعالیت‌های هسته‌ای محدود ساخته‌اند. بدین ترتیب، شورا تا حد ممکن سعی کرده به اصل آزادی تجارت لطمه‌ای نزند، مگر در مواردی که بر اساس اهداف قطعنامه، ضروری تشخیص داده است. بنابراین شورا به باورهای خود که در مقدمه به آنها اشاره کرده از جمله به حقوق و تعهدات کشورها در رابطه با تجارت بین‌المللی، جامه عمل پوشانیده است.

۵. معافیت‌های انسان‌دوستانه

یکی دیگر از نقاط قوت این قطعنامه، در نظر گرفتن معافیت‌های انسان‌دوستانه به هنگام اعمال تحریم‌ها است. طبق بند ۱۸ قطعنامه، شورای امنیت تصمیم می‌گیرد که همه دولت‌ها باید مانع از ارائه خدمات ذخیره‌ای از قبیل تأمین ذخایر سوخت و دیگر مواد برای کشتی‌ها و شناورهای ایرانی یا دارای قرارداد با ایران، از جمله شناورهای اجاره شده از سوی ایران شوند، در صورتی که آنها اطلاعاتی داشته باشند مبنی بر این‌که این شناورها در حال حمل کالاهایی هستند که تأمین و فروش آنها طبق چهار قطعنامه تحریمی ممنوع باشد. استثنای در نظر گرفته شده در اعمال این نوع از تحریم بدین صورت است که چنانچه تأمین مواد و خدمات مزبور برای اهداف انسان‌دوستانه باشد مشمول تحریم‌های فوق نمی‌شود. این قبیل معافیت‌های انسان‌دوستانه که در متن قطعنامه به چشم می‌خورد هماهنگ با ماهیت و هدف تحریم‌های هوشمند است. نکته جالب‌تر این‌که در انتهای همین بند، شورای امنیت تأکید می‌کند که ممنوعیت‌های درج شده در این بند نباید فعالیت‌های مشروع اقتصادی را در بر گیرد، و این خود نمایانگر آگاهی شورا از وجود رابطه مستحکم میان صلح پایدار و فعالیت‌های اقتصادی است.^{۱۰۹} همچنین شورا با تأکید بر آزادی فعالیت‌های اقتصادی مشروع صریحاً بر

۱۰۹. رابطه میان صلح، همکاری و مبادلات اقتصادی آن چنان مستحکم است که مقدمه منشور سازمان ملل متحد و ماده ۱ آن، صلح را در معنایی موسع، یعنی فراتر از فقدان جنگ، مورد توجه قرار داده و در راستای تقویت مبانی صلح برای همکاری اقتصادی، ارزشی والا قائل

محدود بودن صلاحیت‌های خود (طبق فصل هفتم منشور) بر اساس مقدمه و مفاد منشور، مهر تأیید زده است.

۶. استفاده از ابزار تشویق در کنار تحریم

از دیگر نقاط قوت این قطعنامه که با اصول اعمال تحریم‌ها منطبق به نظر می‌رسد، استفاده از تشویق در کنار تحریم است. یکی از مواردی که از سوی صاحب نظران برای تأثیرگذاری هرچه بهتر تحریم‌ها پیشنهاد شده، استفاده از سایر سیاست‌ها در کنار اعمال تحریم است. به عبارت دیگر «تحریم‌ها هنگامی که به تنهایی اعمال نشوند، بیش‌ترین تأثیرگذاری را خواهند داشت».^{۱۱۰} یکی از این راهکارهای پیشنهادی، استفاده از ابزار تشویق در کنار تحریم است. از جمله دلایل استفاده از ابزار تشویق در کنار تحریم این است که ممکن است کشور هدف به دلیل فشارهای وارد شده از ناحیه تحریم‌ها در شرایط بد اقتصادی و سیاسی قرار گیرد و اعمال تحریم در این شرایط با وخیم‌تر کردن اوضاع این کشور، منجر به جبهه‌گیری آن در مقابل خواسته‌های جامعه بین‌المللی شود. بدین‌ترتیب، چنانچه این کشور، نگرانی جامعه بین‌المللی را نسبت به وضعیتش که در قالب تشویق‌ها ابراز شده مشاهده کند، احتمال این‌که به خواسته‌های جامعه بین‌المللی تن دهد بیش‌تر می‌شود. ضمیمه چهارم قطعنامه ۱۹۲۹ با ارائه پیشنهادها از سوی ۵ عضو دائم شورای امنیت، اتحادیه اروپا، ایرلند شمالی و آلمان توانسته از ابزار تشویق در کنار تحریم به خوبی استفاده کند.

تشویق‌هایی که در این قطعنامه در کنار تحریم‌ها به کار گرفته شده در زمینه انرژی هسته‌ای، مسائل سیاسی، اقتصادی، انرژی، کشاورزی، محیط زیستی، زیرساختی، مسافرتی، توسعه اقتصادی، اجتماعی بشردوستانه و مطالعات زیست محیطی هستند. در صورتی که ایران به خواسته‌های شورای امنیت تن دهد از سوی کشورهای فوق‌الذکر در زمینه‌های مذکور مساعدت خواهد شد. نکته مهمی که باید مد نظر قرار داد هدف شورا از ارائه ضمیمه ۴ است. ضمیمه با این عبارات آغاز می‌شود: «به منظور پی‌گیری یک راه حل جامع، طولانی مدت و مناسب در خصوص موضوع هسته‌ای ایران...». این عبارات حاکی از توجه ویژه شورا به اتخاذ تدابیر مؤثر و طولانی مدت در برقراری صلح و امنیت بین‌المللی است. همچنین نشان دهنده این است که شورا به ناکارآمدی اقدامات موقت و واکنشی واقف است. تدابیر تشویقی عمدتاً شامل مسائل اقتصادی، تجاری، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و زیست‌محیطی هستند که غالباً محوریت حقوق بشری دارند. بنابراین، شورا این بار نیز با اتخاذ این‌گونه تدابیر در مسیر از پیش تعیین شده خود، یعنی حرکت

شده‌اند. به همین خاطر بند (۳) ماده ۱ منشور در زمره اهداف سازمان، از همکاری بین‌المللی در حل مسائل اقتصادی یاد کرده، و سپس در فصل دهم (مواد ۶۱ تا ۷۲) برای محقق ساختن این امر، دشواری‌های اقتصادی و اجتماعی را به عنوان رکن اصلی خود بنیان نهاده است.

110. The Impact of Economic Sanction, *op.cit.*, p. 35.

از حفظ صلح به سمت تحکیم صلح، گام برداشته است؛^{۱۱۱} حرکتی که پیش از این در عملیات حفظ صلح ملل متحد به چشم می‌خورد و لازمه آن، حمایت از حقوق بشر است.

بند دوم) نقاط ضعف قطعنامه ۱۹۲۹

اگر چه همان‌طور که عنوان شد قطعنامه ۱۹۲۹ تلاش کرده تا حد ممکن از آسیب‌رسانی به مردم عادی بکاهد. اما مواد آن، خالی از اشکال نیست. از جمله اشکالات وارد بر این قطعنامه، استفاده از عباراتی است که تاب تفسیر موسع دارند. چنین به نظر می‌رسد که این عبارات با اهمیت بخشیدن به اراده دولت‌ها در اعمال تحریم تا حد زیادی به ماهیت هدفمند قطعنامه خدشه وارد کرده‌اند. به عنوان مثال، بند ۱۸ قطعنامه از دولت‌ها می‌خواهد در صورتی که اطلاعاتی در دست داشته باشند مبنی بر اینکه کشتی‌ها و شناورهای مذکور در حال حمل کالاهایی هستند که تأمین و فروش آنها طبق قطعنامه‌های تحریمی ممنوع است از ارائه خدمات ذخیره‌ای مانند تأمین سوخت و ... به کشتی‌ها و شناورهای ایرانی یا دارای قرارداد با ایران یا ... ممانعت به عمل آورند. به نظر می‌رسد این عبارات با اهمیت بیش از حدی که برای اراده دولت‌ها در اعمال تحریم‌ها قائل شده، بر هدفمندی قطعنامه، اثر منفی گذاشته‌اند زیرا در متن قطعنامه، هیچ‌گونه اشاره‌ای به کمیت و کیفیت این‌گونه اطلاعات نشده و همچنین درباره این نکته مهم که اطلاعات باید تابع چه معیارها و استانداردهایی باشند تا بتوان بر اساس آنها کشورها را مجاز به اعمال تحریم دانست سکوت اختیار شده است. بنابراین، پرسش‌های بی‌جواب زیادی به ذهن خطور می‌کنند، از جمله این که آیا می‌توان اعمال این چنین تحریم‌هایی را بر اراده دولت‌هایی استوار کرد که غالباً به دنبال منافع سیاسی خود هستند؟ آیا می‌توان در جامعه بین‌المللی کنونی خوش‌بین بود که دولت‌ها با حسن نیت تمام و فارغ از ملاحظات سیاسی به انجام وظایف خود در اعمال تحریم‌ها خواهند پرداخت؟ آیا نباید مرجعی صالح و بی‌طرف برای ارزیابی اطلاعات دولت‌ها قبل از اعمال تحریم وجود داشته باشد؟ همچنین چنانچه مشخص شود اطلاعات دولت‌ها که براساس آن به اعمال تحریم پرداخته‌اند ناقص یا فاقد اعتبار لازم بوده است، چه رکنی مسئول جبران خسارات وارد شده به کشور هدف می‌باشد؟ آیا اصلاً جبران خسارتی پیش‌بینی شده است؟ اینها پرسش‌های بی‌پاسخی هستند که در ارتباط با قطعنامه باید مورد توجه قرار داد. به نظر می‌رسد برای کاهش این‌گونه نقص‌ها بهتر است شورا به هنگام تهیه و تصویب قطعنامه چارچوب، معیارها و استانداردهای لازم برای ارزیابی اعتبار اطلاعات کشورها در اعمال این‌گونه تحریم‌ها را ارائه کند تا حداقل در مواردی که شبهاتی برای کشور هدف در مورد صحت و اعتبار چنین اطلاعاتی وجود دارد، این کشور بتواند با استناد به معیارها و استانداردهای موجود از حق خود دفاع کند. در غیر این صورت، واگذاری اعمال تحریم‌ها به تشخیص و سلیقه

۱۱۱. مفهوم تحکیم صلح منبعث از رویکردهای نوین به صلح و امنیت، یعنی «فرهنگ صلح» و «امنیت انسانی» است: ابراهیم گل، *علیرضا، تحولات حفظ صلح ... پیشین، ص ۲۲۵*.

دولت‌ها، دور از اصول عدالت به نظر می‌رسد.

از دیگر نقاط ضعف قطعنامه که با موارد فوق‌الذکر نیز بی‌ارتباط نیست، دادن اجازه بازرسی از محموله‌هایی است که به سمت یا از طرف ایران در حرکت هستند. بند ۱۴ و ۱۵ قطعنامه به کشورها اجازه می‌دهد تا هواپیماها و کشتی‌های مظنون را که از ایران یا به طرف ایران در حال حرکت هستند در قلمرو سرزمینی خود بدون اخذ مجوز از کشور صاحب پرچم بازرسی کنند. ولی بازرسی در دریای آزاد نیاز به اجازه کشور صاحب پرچم دارد. اجازه بازرسی در صورتی است که اطلاعات مؤثقی دال بر وجود یکی از اقلام ممنوع شده در قطعنامه‌های قبلی و حاضر در اختیار دولت توقیف‌کننده باشد. با توجه به این که قطعنامه، هیچ‌گونه تعریف، معیار یا استاندارد برای کشتی مظنون در نظر نگرفته، می‌توان گفت شورا با اعطای صلاحیت بیش از اندازه به کشورها در بازرسی محموله‌های ذکر شده منجر به زیر پا گذاشتن اصل استقلال حاکمیت دولت‌ها شده و به اصل برابری حاکمیت دولت‌ها که اساس تشکیل سازمان ملل محسوب می‌شود نیز خدشه وارد کرده است.

از دیگر نقاط ضعف قطعنامه، قرار دادن سلاح‌های متعارف (غیرهسته‌ای) در لیست تحریم‌ها است که در بند ۸ قطعنامه به آن اشاره شده است. این نوع تحریم تسلیحاتی، هوشمند به نظر نمی‌رسد، زیرا موضوع قطعنامه، تحریم فعالیت‌های هسته‌ای ایران است، نه یک تحریم تسلیحاتی جامع علیه این کشور. به اعتقاد ما این نوع تحریم می‌تواند ناقض حق ذاتی دفاع مشروع ذکر شده در ماده ۵۱ منشور باشد. به عنوان مثال، چنانچه کشور هدف مورد تجاوز قرار گیرد و برای دفاع از خود به سلاح‌های متعارف نیازمند باشد این تحریم، بر دسترسی کشور هدف به این‌گونه سلاح‌ها اثر منفی خواهد گذاشت و به تبع آن ممکن است از قدرت دفاعی این کشور کاسته شود. از سوی دیگر، این نوع تحریم، تأثیرهای ناخوشایندی بر مردم کشور هدف می‌گذارد. اعمال این تحریم موجب ایجاد بازار سیاه تسلیحاتی می‌شود^{۱۱۲} و در صورتی که کشور هدف در دفاع از خود نیاز به سلاح داشته باشد، به ناچار نیاز خود را از بازار سیاه به هر قیمت ممکن برآورده خواهد ساخت. این امر سبب می‌شود اولویت‌های اقتصادی و رفاهی کشور هدف، قربانی نیازهای دفاعی و امنیتی آن شود که این وضعیت بیش‌ترین صدمه را به مردم عادی وارد می‌کند.

از میان دیگر مواردی که به شدت به هدفمند بودن تحریم‌ها خدشه وارد آورده است، می‌توان به بند ۶، ۷، ۸ و ۹ قطعنامه اشاره کرد که مواد دارای کاربرد دوگانه را تحت شمول رژیم تحریم‌ها قرار داده‌اند. این بندها با به کار بردن عباراتی همچون «فناوری مرتبط با موشک‌های بالستیک»، «تسهیلات مرتبط با آب سنگین» و «مواد مرتبط با فناوری تسلیحاتی و نظامی» موجب شده تا موادی که دارای کاربرد دوگانه هستند و هم در صنایع نظامی و هسته‌ای کاربرد دارند و هم مصارف پزشکی، داروسازی، بهداشتی و

۱۱۲. شایان ذکر است یکی از اهداف تحریم‌های هوشمند، جلوگیری از ایجاد بازار سیاه است.

زیست محیطی دارند در فهرست تحریم‌ها قرار گیرند.

از این گونه موارد می‌توان به صنعت پتروشیمی اشاره کرد که شورای امنیت در مقدمه قطعنامه نیز به اهمیت آن اشاره کرده است. اهمیت این صنعت و مواد و تجهیزات مرتبط با آن در زندگی بشر امروزی به حدی بالاست که حتی خود شورا نیز به رابطه میان مواد مورد نیاز صنعت پتروشیمی و چرخه سوخت هسته‌ای اذعان داشته و از این طریق در صدد توجیه تحریم این کالاها بوده است. با توجه به این که اکثر فناوری‌های بالا^{۱۱۳} در صنایع نظامی کاربرد دارند، خاستگاه ابتدایی بسیاری از فناوری‌هایی که امروزه کاربردهای پزشکی، دارویی و محیط زیستی دارند (و همگی به حقوق بنیادین نوع بشر یعنی حق حیات، حق بر سلامت و بهداشت، حق بر محیط زیست طبیعی مربوط می‌شوند)، در سامانه نظامی بوده و سپس به جامعه عمومی عرضه شده‌اند، مانند اینترنت که ابتدا در دهه هفتاد، ارتش آمریکا به عنوان شبکه داخلی خود از آن استفاده می‌کرد و سپس به عرصه ملی و بین‌المللی عرضه شد. به همین دلیل اکثر مواد و تجهیزاتی که شورای امنیت در فهرست تحریم‌ها قرار داده و از عبارت «مواد مرتبط» یا «تجهیزات مرتبط» در مورد آنها استفاده کرده دارای کاربرد دوگانه هستند و هم در صنایع نظامی و هم در صنایع پزشکی، دارویی، بهداشتی، کشاورزی، محیط زیستی و... کاربرد دارند مهم‌ترین این موارد مواد پتروشیمی هستند که تحریم آنها مطمئناً آثار سوء زیادی برای مردم عادی در پی خواهد داشت و زندگی عادی آنها را با چالش‌های جدی روبه رو خواهد کرد.

از این گونه موارد می‌توان به تکنیک‌های آنالیز و اندازه‌گیری سطوح مولکولی در حد نانومتر با استفاده از دستگاه‌هایی همچون SEM و TEM اشاره کرد که کاربرد گسترده‌ای در شناسایی صحت روش‌های تولید مواد در سطح مولکولی (نانو) دارند (مانند نانولوله‌های کربنی). از نمونه‌های کاربرد این مواد می‌توان به استفاده از آنها در صنایع داروسازی اشاره کرد که جهت اثرپذیری و جذب بهتر دارو از آنها استفاده می‌شود و همچنین باعث کاهش عوارض جانبی حاصل از دُز زیاد دارو می‌شوند. همچنین از این دستگاه‌ها (SEM, TEM) به عنوان تجهیزات اندازه‌گیری برای تولید نانوکاتالیست‌های قابل استفاده در صنایع پالایشگاهی و پتروشیمی استفاده می‌شود که برای تولید محصولات بهینه ضروری است. به علاوه این گونه تجهیزات اندازه‌گیری در تولید انواع فلزات سنگین مانند تیتانیوم و ژرمانیوم کاربرد دارند که خود این فلزات برای تولید آلیاژهای مقاوم و سبک مورد نیاز هستند. این آلیاژها در تولید و ساخت تجهیزات پزشکی و دندان‌پزشکی، از وسایل جراحی گرفته تا پلاکتهای استخوانی و ایمپلنت‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند. توضیح آن که «بیوایمپلنت‌ها تجهیزات پزشکی کاشتنی هستند که برای رفع نقایص سیستم‌های مختلف بدن استفاده می‌شوند و منشأ بیولوژیک و زنده دارند و به عبارت دیگر از موجود زنده گرفته می‌شوند. به دلیل

113. high technology

اینکه ساختار مواد اولیه ایمپلنت‌های کاشتنی با بدن انسان تطابق دارد و بدن آن را جذب می‌کند این صنعت اهمیت بالایی در پزشکی و مهندسی پزشکی دارد. دستگاه‌های مورد استفاده برای تولید بیوایمپلنت‌ها کاربرد دوگانه نظامی و پزشکی دارند و در نتیجه، تحریم‌های چند سال گذشته برخی مشکلات را برای واردات تجهیزات مورد نیاز این دستگاه‌ها ایجاد کرده است.^{۱۱۴}

همچنین آلیاژهای مقاوم و سبک در تولید بعضی کاتالیست‌ها یا حتی تولید نیمه هادی‌ها که پایه و اساس فناوری الکترونیک هستند و همچنین در تولید بعضی از قطعات خودرو که جهت افزایش عمر و کاهش مصرف سوخت خودرو به کار می‌روند، کاربرد دارند.

قطعه‌نامه ۱۹۲۹ به طور فاحش بر واردات این‌گونه قطعات و تجهیزات که عمدتاً مرتبط با صنایع پتروشیمی هستند تأثیرات نامطلوب داشته است. این تأثیرات، برگرفته از اشاره شورای امنیت به مواد پتروشیمی در مقدمه قطعه‌نامه و همچنین بند ۶، ۷، ۸ و ۹ قطعه‌نامه است. در این مواد، شورا به تجهیزات و مواد دارای کاربرد دوگانه اشاره کرده است. مثال بارز آثار سوء این تحریم‌ها بر واردات این‌گونه تجهیزات و مواد که پایه و اساس تولید اکثر موادی هستند که در تولید و بسته‌بندی دارو، صنایع پزشکی، مهندسی پزشکی، کشاورزی و زیست محیطی کاربرد دارند، تعطیل کردن ۴۰ شرکت محلی و بین‌المللی در امارات متحده عربی است که به گفته مقامات عربی در راستای اجرای تحریم‌های سازمان ملل علیه جمهوری اسلامی صورت گرفته است.

امارات متحده عربی در راستای اجرای تحریم‌های شورای امنیت، از فعالیت ۴۰ شرکت محلی و بین‌المللی در این کشور به دلیل نقض تحریم‌های سازمان ملل و ارسال مواد و تجهیزات دارای «کاربرد دوگانه» به ایران جلوگیری کرده است. خبرگزاری فرانسه (روزنامه فنیوز گل) به نقل از یک مقام عالی رتبه اماراتی اعلام کرد امارات متحده عربی ۴۰ شرکت محلی و بین‌المللی را در ارتباط با تحریم‌های سازمان ملل علیه ایران تعطیل کرده است. بر اساس این گزارش، این شرکت‌ها اقدام به خرید و فروش «مواد خطرناک و دارای کاربرد دوگانه» می‌کردند که ارسال آنها به ایران به موجب قطعه‌نامه‌های شورای امنیت ممنوع است.

بر اساس بند ۳۷ اجرایی قطعه‌نامه، اگر در گزارش بعدی مدیرکل آژانس به شورا، تأیید شود که ایران علاوه بر تعلیق، تعهدات خود براساس سایر الزامات شورای حکام و قطعه‌نامه‌های شورا را کاملاً انجام داده است، به تدابیر مندرج در برخی بندهای قطعه‌نامه‌های ۱۷۳۷، ۱۷۴۷، ۱۸۰۳ و بندهایی از این قطعه‌نامه خاتمه داده خواهد شد. به اعتقاد برخی از صاحب نظران «اولاً مسائل حل نشده و الزامات قطعه‌نامه‌ها که فراتر از فعالیت‌های هسته‌ای هستند، چنان گسترده‌اند که عملاً تحقق همه آنها نه تنها ظرف ضرب‌الاجل تعیین شده (۹۰ روز تا صدور گزارش بعدی آژانس)، ناممکن است، بلکه به معنای شکست سیاست هسته‌ای ایران

۱۱۴. روزنامه گسترش صنعت، سال دوم، ش ۳۴۷، سه شنبه اول تیرماه ۱۳۸۹.

و عقب‌گرد به سال ۲۰۰۶ است. ثانیاً حتی اگر ایران همه الزامات ۲۰۰۶ و حتی ۲۰۱۰ شورای حکام و شورای امنیت را کاملاً اجرا کند، این کشور، از دستورکار شورای امنیت خارج نمی‌شود،^{۱۱۵} بلکه صرفاً اجرای بندهایی از قطعنامه‌های صادر شده متوقف خواهد شد!^{۱۱۶} در تاریخ ۹ ژوئن ۲۰۱۱ شورای امنیت طی قطعنامه ۱۹۸۴، بر اساس ماده ۴۱ منشور و ذیل فصل هفتم آن، مدت مأموریت گروه کارشناسان را (که مطابق بند ۲۹ قطعنامه ۱۹۲۹ در سال ۲۰۱۰ تشکیل شده بود) تا تاریخ ۹ ژوئن ۲۰۱۲ تمدید کرد. این گروه که برای نظارت بر اقدامات اجرایی علیه ایران در خصوص برنامه‌های هسته‌ای تشکیل شده، زیر نظر کمیته ضمانت اجراهای موسوم به ۱۷۳۷ فعالیت می‌کند که منحصراً برای برنامه‌های هسته‌ای ایران تشکیل شده است. شورا از گروه کارشناسان می‌خواهد تا در قالب گزارش‌های کوتاه، میان و بلند مدت، جریان اقدامات اجرایی را در خصوص ضمانت اجراهای اتخاذ شده علیه ایران به اطلاع شورا برساند و برنامه کاری اقدامات اتخاذ شده را برای کمیته ۱۷۳۷ تهیه کند، ضمن این که از دبیرکل نیز خواسته شده تا اقدامات اداری لازم را جهت مساعدت به این گروه ارائه کند. همچنین از کلیه کشورهای عضو ملل متحد درخواست شده تا با گروه مزبور همکاری کامل داشته باشند و از جمله اطلاعات لازم را به گروه ارائه کنند. شایان ذکر است که قطعنامه ۱۹۸۴، با ۱۴ رأی موافق و یک رأی مخالف (لبنان) به تصویب رسید.

بنابراین همان گونه که ملاحظه شد قطعنامه ۱۹۲۹ اگرچه به ظاهر در مواد بسیاری هوشمند است، با تحت شمول قرار دادن مواد و تجهیزاتی که دارای کاربرد دوگانه هستند در فهرست تحریم‌ها، به حقوق بنیادین مردم عادی ایران از جمله حق حیات، حق بر سلامتی، حق بر محیط زیست و حتی حق بر بهداشت و درمان رایگان، خدشه وارد آورده و آثار نامطلوبی بر آنها خواهد گذاشت. این موارد موجب می‌شود ماهیت به اصطلاح «هوشمند» قطعنامه به شدت زیر سؤال برود. در عمل می‌توان قطعنامه را به قطعنامه‌ای شبه جامع تشبیه کرد که بیش‌تر با واقعیات سازگار است. پتروشیمی صنعتی است که به گفته متخصصان از جایگاه ویژه‌ای در بسیاری از صنایع دیگر برخوردار است. با تحریم کالاها و تجهیزات مرتبط با این صنعت، ضربه مهلکی به سایر صنایع ذکر شده وارد می‌شود. تحریم مواد برگرفته از صنعت پتروشیمی از جمله پویدین یود (Povidone Iodine) که در تهیه بتادین (که یک ضدعفونی کننده با کاربرد گسترده در پزشکی است) کاربرد اساسی دارد و پلی‌پروپیلن که ماده اصلی اکثر ظروف و درب دارو است، بهداشت و سلامت مردم عادی کشور هدف را با معضلات جدی روبه رو خواهد کرد که جای بسی تأمل دارد.

۱۱۵. زمانی، قاسم و حسین سادات میدانی، «عملکرد شورای امنیت در پرونده هسته‌ای ایران: از ارجاع تا تحریم»، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۱۰، ۱۳۸۵، ص. ۴۵.

۱۱۶. نادر ساعد، «قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت: بازنمایی نبرد حق و قدرت در جهان نامتحد»، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۱۷، ۱۳۸۹، ص. ۶۰۲.

نتیجه‌گیری

اگر این نکته مفروض که بشریت خواهان صلح است، را بپذیریم؛ باید این واقعیت را نیز تصدیق کنیم که بین صلح و رعایت حقوق بشر ارتباط ناگسستنی وجود دارد، آن‌هم در زمانی که تمایل و آگاهی به سوی ارزش‌ها و اخلاقیات بیش از پیش در جامعه بین‌المللی پدیدار شده است. تشخیص این آگاهی با توجه به شاخص‌های خاص انسانی، پیچیده نخواهد بود؛ آگاهی و تمایل بر ارزش‌هایی که ناظر بر امنیت خاطر مقتضای ذات انسان بوده و ریشه در اندیشه صلح دارد.^{۱۱۷} صلح، فرایندی است که بدون توسل به زور جریان می‌یابد و هدف آن تنها جلوگیری از خشونت و اعمال زور نیست، بلکه ایجاد شرایط واقعی همزیستی گروه‌ها و اقوام مختلف در محیطی آرام و فارغ از تنش است. استقرار صلح نباید به‌گونه‌ای باشد که به موجودیت فردی و جمعی و همچنین به شأن و منزلت انسان‌ها لطمه وارد آورد یا منافع حیاتی جامعه و عدالت را به مخاطره بیندازد.^{۱۱۸}

امروزه حقوق بشر به سطحی ارتقا یافته که حتی اصل عمل متقابل بین دولت‌ها^{۱۱۹} در نوردیده شده^{۱۲۰} و به فضایی ماورای اصول و قواعد مرسوم جامعه بین‌المللی گام نهاده، فضایی که تنها مبتنی بر شأن و کرامت ذاتی انسان بوده، هیچ‌گونه اقدام خلاف شأن و مرتبت نوع انسان را بر نمی‌تابد. در توصیف این فضا همین بس که قواعد مربوط به آن در زمره قواعد آمره حقوق بین‌الملل قرار گرفته و هرگونه تخطی از آنها با واکنش شدید جامعه بین‌المللی و نهادهای کارگزاران آن رو به رو خواهد شد.^{۱۲۱}

تحریم‌های جامع شورای امنیت نه تنها با به مخاطره انداختن حقوق نوع بشر به طرق گوناگون نتوانسته‌اند این شورا را در رسیدن به هدف خود که همانا حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است یاری دهند، بلکه با صدماتی که به جمعیت بی‌گناه کشورهای هدف (که عمدتاً کشورهای جنوب بودند) وارد آورده‌اند، هدف غایی و مقصود اصلی را که همانا تکریم بشریت و ایجاد محیط آرام برای زندگی او است را قربانی وسیله کرده‌اند. این تحریم‌ها در واقع بشریت را همچون ابزاری در دست شورا قرار داده‌اند تا شورا با استفاده از آن، به اصطلاح صلح و امنیت بین‌المللی را برقرار کند. این در حالی‌ست که «انسان حاضر به مرحله‌ای از بلوغ و رشد اجتماعی و به معرفتی رسیده است که

۱۱۷. شریفی طراز کوهی، حسین، قواعد آمره و نظم حقوقی بین‌المللی، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، چاپ اول، ۱۳۷۵، ص ۱۳.

۱۱۸. فلسفی، هدایت ا...، ملل متحد و آرمان بشریت ... پیشین، ص ۲۷.

119. the principle of inter-states reciprocity

۱۲۰. به تصریح کمیته حقوق بشر، از آنجا که معاهدات حقوق بشری، ماهیت مبادله بین‌الدولی ندارند، نمی‌توانند مشمول اصل عمل متقابل بین کشورها شوند: قاری سید فاطمی، محمد، حقوق بشر در جهان معاصر، چاپ دوم، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸، ص ۲۰۰.

۱۲۱. قاضی تاناکا در نظریه مخالفش در دعوای افریقای جنوب غربی در سال ۱۹۶۶ بیان داشت که «اگر قواعد آمره‌ای را بتوان در حقوق بین‌الملل ارائه کرد، مطمئناً حقوق مربوط به حمایت از حقوق بشر در زمره این قواعد قرار می‌گیرند»:

ICJ.Reports.1966, p. 29.

داعیه غایت بودن را دارد و ابزار شدن را بر نمی‌تابد».^{۱۲۲}

بنابراین، اعمال تحریم‌هایی که بشریت را همچون گروگان‌هایی در دست ابر قدرت‌های جهان قرار می‌دهد تا به واسطه قربانی کردنش به سیاست‌های به اصطلاح صلح جویانه خود جامه عمل بپوشانند، در جامعه بین‌المللی امروز نه تنها از مشروعیت برخوردار نیست، بلکه خود از موجبات تهدید صلح پایدار است. در این میان به نظر می‌رسید تغییر رویکرد شورا به سمت اعمال تحریم‌های هوشمند، بتواند از موج مصیبت‌های ناشی از تحریم‌های جامع بر مردم مظلوم کشورهای هدف بکاهد، اما چنین نشد. تحریم‌های هوشمند خالی از اشکال نبوده‌اند و به رغم تمامی مزایای این‌گونه تحریم‌ها، باید پذیرفت که آنها نیز دارای ضعف‌های جدی هستند که به آنها اشاره شد. با این حال از میان بد و بدتر، انتخاب بد منطقی‌تر است و تحریم‌های هوشمند با همه معایبی که دارند انسانی‌تر از تحریم‌های جامع بوده و در نتیجه به مفهوم صلح پایدار نزدیکتر هستند. در این میان نباید از تلاش‌های صورت گرفته توسط شورای امنیت برای رفع نواقص این تحریم‌ها چشم‌پوشی کرد. ایجاد نهادهایی همچون واحد مرکزی و مجمع کارشناسان تا حدی توانسته از نواقص تحریم‌های هوشمند بکاهد، ولی هنوز تا برطرف شدن همه نقص‌ها راه طولانی و پیچیده‌ای پیش روی شورا است.

کوتاه سخن آن‌که چنانچه شورا در برطرف کردن نواقص تحریم‌های هوشمند، تلاش جدی‌تری از خود نشان دهد و بتواند تا حد ممکن از آنها بکاهد، می‌توان گفت این‌گونه تحریم‌ها که خود برگرفته از منشور هستند با روح منشور، سازگاری بیشتری خواهند داشت. در این میان، ارزیابی قطعنامه ۱۹۲۹ شورا علیه فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران که تحت رژیم تحریم‌های هوشمند به تصویب رسیده، بیانگر این است که شورا تا حدی توانسته از کاستی‌های این‌گونه تحریم‌ها بکاهد، ولی هنوز هم نیاز به انجام کارهای بسیار بیش‌تری احساس می‌شود. می‌توان گفت مقدمه و بندهایی از قطعنامه که با اشاره به صنعت پتروشیمی و کالاهای و خدماتی که کاربرد دوگانه نظامی- پزشکی دارند و این‌گونه مواد را در فهرست تحریم قرار می‌دهند به تنهایی کافی است تا موارد مثبت قطعنامه را نیز بی‌اثر کرده، آسیب‌های غیرقابل اغماضی را به مردم عادی کشور هدف وارد آورد؛ این آسیب‌ها در عمل با آسیب‌های ناشی از تحریم‌های جامع شورا تفاوت زیادی ندارند. شایسته بود شورا در هدفمند کردن قطعنامه، دقت بیش‌تری مبذول می‌داشت و چنانچه قصد داشت مواد و تجهیزات دارای کاربرد دوگانه را در فهرست تحریم قرار دهد حداقل معافیت‌های انسان‌دوستانه‌ای را در مورد آنها در نظر می‌گرفت تا برای خدمات حقوق بشری که به وجود این‌گونه کالاهای و تجهیزات نیاز دارند مانعی پیش نیاید.

۱۲۲. قاری سید فاطمی، محمد، پیشین، ص ۲۷۳.

فهرست منابع

منابع فارسی

الف) کتب و پایان نامه

- ۱- خالقی، علی، *جستارهایی از حقوق جزای بین‌الملل*، چاپ اول، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸
- ۲- زایدل هوهن‌فلدرن، آیگناتس، *حقوق بین‌الملل اقتصادی*، ترجمه و تحقیق: سید قاسم زمانی، چاپ چهارم، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۵
- ۳- سیدفاطمی، سید محمد قاری، *حقوق بشر در جهان معاصر*، جلد اول، چاپ دوم، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸
- ۴- شریفی طراز کوهی، حسین، *قواعد آمره و نظم حقوقی بین‌المللی*، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، چاپ اول، ۱۳۷۵
- ۵- عبدالهی، محسن، *تروریسم، حقوق بشر و حقوق بشردوستانه*، چاپ اول، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸
- ۶- فرخی، منصور، *مناسبات میان تحریم‌های اقتصادی و حقوق بین‌الملل بشر*، رساله دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۷.

ب) مقالات

- ۱- حدادی، مهدی، «تحریم‌های بین‌المللی، ابزار سیاست ملی یا ضمانت اجرایی بین‌المللی»، *مجله اندیشه‌های حقوقی*، سال اول، شماره سوم، بهار و تابستان ۸۲.
- ۲- رستم زاده، حسینقلی، «جامعه بین‌المللی و تعهدات بین‌المللی»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، ش ۳۳، ۳- فلسفی، هدایت‌ا...، «تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی»، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۱۶ و ۱۷، سال ۷۵ و ۱۳۷۴
- ۴- فلسفی هدایت ا...، «ملل متحد و آرمان بشریت»، *مجله تحقیقات حقوقی*، ش ۳۶-۳۵، ۵- فلسفی، هدایت ا...، «توالی معاهدات بین‌المللی مربوط به حقوق بشر، همبودی و تعارض تعهدات دولت‌ها»، *سالنامه ایرانی حقوق بین‌الملل و تطبیقی*، ش اول، ۱۳۸۴
- ۶- ابراهیم گل، علیرضا، «تحولات حفظ صلح در سازمان ملل متحد: حفظ صلح، ایجاد صلح، تحکیم صلح»، *مجله تحقیقات حقوقی*، ش ۴۷،

- ۷- زمانی، قاسم و حسین سادات میدانی، «عملکرد شورای امنیت در پرونده هسته‌ای ایران: از ارجاع تا تحریم»، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۱۰، ۱۳۸۵.
- ۸- ساعد، نادر، «قطعه‌نامه ۱۹۲۹ شورای امنیت: بازنمایی نبرد حق و قدرت در جهان نامتحد»، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۱۷، ۱۳۸۹.
- ۹- ابراهیم گل، علی‌رضا، «حق بر غذا: پیش شرط تحقق سایر حقوق»، مجله حقوقی بین‌المللی، ش ۳۹، ۱۳۸۴.
- ۱۰- ارکلیش ویلی، الکساندر، «تأثیر قواعد آمره حقوق بین‌الملل بر تفسیر و اجرای قطعه‌نامه‌های شورای امنیت»، ترجمه و تحقیق: قاسم زمانی، مجله پژوهش‌های حقوقی، سال چهارم، ش ۷، بهار - تابستان ۱۳۸۴.
- ۱۱- داشاب، مهریار، «حق دسترسی بر آب از منظر حقوق بین‌الملل بشر»، مجموعه مقالات هفته پژوهش در دانشکده حقوق و علوم سیاسی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول، ۱۳۸۸.
- ۱۲- مروت، مجتبی، «حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، ش ۱۸، ۱۳۸۵.
- ۱۳- زمانی، قاسم، «توسعه مسئولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست»، مجله پژوهش‌های حقوقی، ش ۱، ۱۳۸۱.
- ۱۴- ضیائی بیگدلی، محمدرضا، «تحلیل قطعه‌نامه‌های اخیر شورای امنیت در مبارزه علیه تروریسم بین‌المللی»، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ارائه شده در همایش تروریسم و دفاع مشروع از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل، پنجم و ششم دی‌ماه، ۱۳۸۰.
- ۱۵- روزنامه گسترش صنعت، سال دوم، شماره ۳۴۷، سه شنبه اول تیرماه ۱۳۸۹.

منابع لاتین

- 1- Bruno, Simma, *The Charter of the United Nations, A Commentary*, Oxrord. University Press 1995.
- 2- O'Connell, Mary Ellen, "Debating the law of sanctions", *European Journal of International Law (EJIL)*, Vol.13, No.1, 2002.
- 3- W. Drezner, Daniel, "How Smart are Smart Sanctions?", *International Studies Review*, March 2003, vol.5, issue 1.
- 4- Kondoch, Boris, *the limits of economic Sanctions under International Law: The case of Iraq*, at www.casi.org.uk/info/kondoch 01.pdf

5- Reisman, W. Michael and L. Sterick, Douglas, "The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programmes", *European Journal of International Law (EJIL)*, vol. 9, 1998.

6- Mack, Andrew and Asif khan, *UN Sanctions: A Glass Half Full?*, at www.eyeontheun.org/assets/attachments/.../andrew_mack_statement.pdf

7- Carver, Jeremy and Hulsman, Jenine, "The Role of Article 50 of the UN Charter in the Search for International Peace and Security", *International and Comparative Law Quarterly (ICLQ)*, Vol.49, No.3, July 2000.

8- Van Den Herik, Larissa, "The Security Council's Targeted Sanctions Regimes: In need of better protection of the Individual", *Leiden Journal of International Law*, vol. 20 (2007).

9- Feinäugle, Clemens A., "The UN Security Council Al-Qaida and Taliban Sanctions Committee: Emerging principles of international institutional law for the protection of individuals?", *German Law Journal*, Vol. 9, No. 11, 2008.

10- Cortright, David and Others, "Refinement and reform in UN Sanctions", *paper delivered at the seminar sanctions and the political economy of crises*, Co – Organized by the center of international studies and research and the international peace academy, paris, 22-23 November 2001, at www.fourthfreedom.org/pdf/parispaper.pdf

11- *The Impact of economic sanctions, published by the authority of the House of Lords*, select committee on economic Affairs, Vol. I, 2006-7, London, at www.parliament.uk/pa/Id200607/Idselect/.../96/96i.pdf

12- "Targeted Sanctions and Due process initiative", *Discussion paper on Supplementary guidelines for the review of Sanctions Committee Listing Decisions*, at www.regierung.li/.../pdf-fl-aussenstelle-newyork-discussionpaper-delisting-workshop-2007-11-8_01.pdf

13- Cortright, David and others, "Human right and targeted sanctions", *sanctions and security research program*, An action Agenda for strengthening Due process procedures, November 2009, at www.statewatch.org/news/2009/dec/eu-ngos-sanctions-targeting.pdf

14- *UN Security Council Resolution 1929 on Iran*, FPC Briefing, Bill Burns, under secretary of political Affairs, foreign press center, Washington, DC, June 9, 2010, at [www.nti.org/e_research/source_docs/us/department, state/.../04/pdf](http://www.nti.org/e_research/source_docs/us/department_state/.../04/pdf)

15- ICJ Reports, 1966

16- ICJ Reports, 1980

17- UN Sc Resolution 1929 (2010)

18- UN DOC. S/2004/166

19- UN DOC. S/PRST/2006/28

20- UN DOC. A/RES/60/1